

TÓZSA-RIGÓ ATTILA

A „DUNAI ÚTVONAL” KERESKEDELMÉBEN RÉSZT VEVŐ AUGSBURGIÁK TÁRSADALMI HÁTTERE ÉS KELETI IRÁNYÚ KAPCSOLATRENDSZERE

Európa gazdasági rendszere jelentős átalakuláson ment keresztül a kora újkorban. Ebben a komplex és rendkívül izgalmas folyamatban kulcsfontosságú szerepe volt a korszak kereskedőtársaságainak és bankházainak. Ők voltak ugyanis a régiókon átívelő árucseré és tőkeáramlás fő irányítói, továbbá befektetéseikkel közvetlenül is ösztönözték a különböző termelési szférák fejlődését. Az ilyen prekapitalista kereskedő-vállalkozó klasszikus figuráiként értékelhetjük a dél-német kereskedő-családok kiemelkedő tagjait. A kortársak a befolyás és a vagyon leglátványosabb megnyilvánulását az augsburgi bankházak által a Habsburg uralkodóknak nyújtott kölcsönökben látták.¹ Számunkra azonban nem elsősorban ezek a nagy jelentőségű hitelek tartanak érdeklődésre számot. Tanulmányunknak a klasszikus értelemben vett kereskedelem-történeti elemzés sem célja. Vizsgálatunk középpontjában sokkal inkább az egymással a kereskedelmi- és hitelügyletek során kapcsolatba került személyek szociális háttere áll. A források alapján az augsburgiak esetében vizsgálható a dunai útvonal kereskedelmében részt vett polgárok társadalmi státusza, ezen belül a vagyoni helyzet, illetve a vagyonosodás, a városvezetésben történő szerepvállalás, végül a kérdéses személyek családjának „térbeli helye”, azaz ingatlanai városstopográfiai elhelyezkedése. A vagyonosodás vizsgálata külön hangsúlyt kap, hiszen ezen keresztül jól elemezhető az intragenerációs- és az intergenerációs mobilitás. További célkitűzés még feltárni az augsburgi kereskedőknek a dunai útvonalon fenntartott kapcsolatrendszerét, azon belül a magyarországi hitel- és kereskedelmi ügyletek során kiépített partnerhálózatra kívánjuk helyezni a hangsúlyt.

A fent vázolt elemzés egy hosszú távú kutatási projekt részét képezi. A projekt célja, hogy átfogó képet kapjunk a dél-német (súlyponttal nürnbergi és augsburgi),

---

1 Reinhard Hildebrandt (szerk.): Quellen und Regesten zu den Augsburger Handelshäusern Paler und Rehlinger 1539–1642. Wirtschaft und Politik im 16/17. Jahrhundert. In: Deutsche Handelsakten des Mittelalters und der Neuzeit, Bd. 19. Teil 1. Stuttgart, 1996. 17. p. (A továbbiakban: Hildebrandt, 1996.)

osztrák (főként bécsi) és nyugat-magyarországi városok (elsősorban Pozsony) polgárainak a „dunai útvonal” kereskedelmében képviselt szerepéről, illetve a kereskedelmi tevékenység során kialakult kapcsolatrendszeréről.² A kutatás alapját a Pozsonyi Városi Levéltár állományában található Tiltáskönyv (*Verbotbuch*) információs bázisa képezi. A *Verbotbuch*-ban olvasható ügyek lényegét röviden úgy foglalhatjuk össze, hogy adósság fennforgásakor az a személy, akinek tartoztak, az adós vagyona vagy vagyona egy külön megjelölt részére „tiltást tett”, vagyis a fennálló adósságok ellentételezésének biztosítékaként kikötötte, hogy a törlesztésig az adós a tiltásban megjelölt ingó- és/vagy ingatlan vagyonrészét nem idegenítheti el, illetve abban az esetben ha készpénzre tettek tiltást, akkor az összeget az adósnak az adósság kifizetésére kellett fenntartania. A bejegyzések megszővegezése általában tömör, legtöbbször három-négy sorban foglalják össze a szükséges információkat. A vizsgált Városkönyvben 1397 tiltás került bejegyzésre az 1538 és 1566 közötti közel harminc évben. A forrás folyamatos adatsora kiválóan alkalmas széles körű kvantitatív elemzésre. A közel 1400 tiltás vizsgálatát egy 18 változót (információcsoportot) magában foglaló szempontrendszer alapján végeztük el. Egy adott tiltás nem mindig szolgáltatott minden előzetesen kidolgozott vizsgálati szemponthoz adatot, ennek megfelelően a teljes anyagban mintegy 22.000 információ került feldolgozásra. Ilyen mennyiségű adathalmaznál az egyszerű leíró jellegű statisztikák mellett mód nyílt a különböző szempontok alapján felállított információcsoportok összevetésére is, amely tovább emeli a forrás értékét. A forrás adatbázisát általánosságban vizsgáló kutatási projekt elemzési szempontjai közül jelen tanulmányban elsősorban a tiltások alapjául szolgáló adósság-összegeket, illetve a követelő- és az adós személyeket fogjuk vizsgálni. Mindezt természetesen az augsburgi származású tiltó személyek ügyeiben.

Az általunk vizsgált korszak belenyúlik az augsburgi kereskedőházak hanyatlásának első időszakába. A korábbi kissé sematizáló megközelítésekkel szemben az újabb szakirodalom szerint az 1550-es évek második felétől nem egy egyirányú hanyatlási folyamat mutatható ki, hanem konjunkturális és válságos időszakok változása jellemző egészen a XVII. század első évtizedéig. Ennek során a dél-német

---

2 A kutatás eddigi eredményeit tartalmazó publikációk: *Tózsá-Rigó Attila*: A pozsonyi Tiltáskönyv információs bázisa. Különös tekintettel a pozsonyi felső- és középréteg városon túlnyúló kapcsolatrendszerére. In: *Századok* 142. (2008) 5. sz. 1135–1186. p. (A továbbiakban: *Tózsá-Rigó*, 2008.) *Tózsá-Rigó Attila*: A pozsonyi gazdasági elit nürnbergi kapcsolatai a 16. században. In: *Urbs Várostörténeti Évkönyv* 3. k. 2008. 329–348. p. (A továbbiakban: *Tózsá-Rigó*, 2008.²) *Tózsá-Rigó Attila*: Die Rolle des Donauhandels im Nürnberger Wirtschaftsleben. Beziehungen zwischen der Pressburger Wirtschaftselite und dem zweiten Stand der Stadt Nürnberg im 16. Jahrhundert. In: *Fränkisches Jahrbuch* 2009/1. (megjelenés alatt).

városok kereskedelme jelentős szerkezeti átalakuláson ment keresztül, s a korszak fejlődési tendenciái között nagy jelentőséggel bír a közép- és kelet-európai térség gazdasági szereplőivel kiépített kapcsolatrendszer.³ Bevezetésképpen át kell tekintenünk, hogy milyen szerepet töltött be a korabeli Augsburg gazdasági rendszerében a keleti irányú, s ezen belül a dunai útvonalon folyó kereskedelem.

I. A dunai útvonal szerepe Augsburg gazdasági életében

Nürnberghez hasonlóan Augsburg is a XV. század második felére vált végérvényesen a dél-német térség egyik legfontosabb gazdasági központjává. A századforduló körüli években kezdődő „Fugger-korszakban” pedig az egyre inkább globális dimenziókba lépő európai kereskedelmi hálózat kiemelkedő jelentőségű centrumává emelkedett.⁴ A XVI. századot, illetve a XVII. század első két évtizedét Augsburg virágkoraként szokták aposztrofálni. A gazdasági fellendülés ezen korszaka két viszonylag jól elkülöníthető szakaszra osztható. A XVI. század derekáig jellemző fokozott mértékű fejlődés a század második felében lelassult.⁵ A város kereskedői által lebonyolított forgalom, valamint a haszonból származó vagyonnövekedés a városi közösség hierarchiájában a patríciátus után következő kereskedőréteg fel-emelkedéséhez vezetett.

A város központisága — részben — kiváló földrajzi helyzetéből adódott. A viszonylag magas fokon urbanizált Svábföld centrumaként kedvező helyzetben volt az áruk és szolgáltatások cseréjének koordinálásában. A városon keresztül folyó Lech (és az abba torkolló Wertach) déli irányban az Alpok térsége felé biztosított kapcsolatot, a Lech mentén létrejött kereskedelmi ütőér észak felé Donauwörthnél

3 *Hildebrandt*, 1996. 13. p.

4 *Rolf Kießling*: Augsburg zwischen Mittelalter und Neuzeit. In: Geschichte der Stadt Augsburg von der Römerzeit bis zur Gegenwart. Szerk.: Gottlieb–Baer–Becker–Bellot–Filser–Fried–Reinhard–Schimmelpfennig. Stuttgart, 1984. 241–251. p. hiv. hely: 241. p. (A továbbiakban: *Kießling*, 1984.). A felső- és a felsőközép-rétegek gazdagodásával párhuzamosan — a fejlődés árnyoldalaként — az alsó- és alsóközép-rétegekben fokozatos elszegényedés ment végbe, ami a XVI. század folyamán bizonyos fokú társadalmi instabilitáshoz vezetett. Uo. 246. p.

5 A fejlődés ütemének módosulása többek között abban is megnyilvánult, hogy a tanács az 1550-es évek végétől igyekezett mérsékelni a városba áramló migrációt, a letelepedés megnehezítésével természetesen a kevésbé tehetősek betelepülését akarták elsősorban akadályozni. *Friedrich Blendinger*: Versuch einer Bestimmung der Mittelschicht in der Reichsstadt Augsburg vom Ende des 14. bis zum Anfang des 18. Jahrhunderts. Veröffentlichungen der Kommission für geschichtliche Landeskunde in Baden-Württemberg. Stuttgart, 1972. 42. p. (A továbbiakban: *Blendinger*, 1972.).

kapcsolódott a térség legfontosabb vízi útjához a dunai útvonalhoz.⁶ Innen tovább északi irányban pedig Nürnbergbe lehetett eljutni. A Dunát más útvonalon is el lehetett érni Szt. Affra városából: az Aichachon keresztül Ingolstadtba vezető úton, illetve Münchenen és Landshuten keresztül Regensburgnál. A dunai útvonal mellett fontos volt még egy másik keleti irány is, mégpedig az ún. „Salzburgi út”, amelyet szintén Münchennél érthettek el az augsburgiak. Mindezen lehetőségeken túl a város kereskedői könnyen építhettek ki kapcsolatokat a sziléziai, a cseh, vagy Innsbruckon keresztül az (észak-)ítáliei területekkel, továbbá bekapcsolódtak a nyugat-francia, és az Ibériai térséggel, ill. a tengerentúli területekkel folytatott kereskedelembe is.⁷ A kereskedelmi utak metszéspontjából adódó kedvező földrajzi helyzet tulajdonképpen predestinálta a város kereskedőit arra, hogy szinte az egész kontinenst behálózó multilaterális hálózatot építsenek ki.

A XV. század végére Augsburg központi hely szerepéből adódó gazdasági kisu-gárgása már jóval túlnőtt a város regionális háttérének tekinthető szomszédos területeken. A gazdasági megerősödés egyik eredményeként jelentős népességnövekedés indult be, amelynek következtében egyre távolabbi vidékekről kellett a városba szállítani a lakosság élelmiszerszükségletét fedező árumennyiséget.⁸ A ga-

6 *Wolfgang von Stromer*: Welser Augsburg und Welser Nürnberg: Zwei Unternehmen und ihre Standorte. In: Die Welser. Neue Forschungen zur Geschichte und Kultur des oberdeutschen Handelshauses. Szerk. Mark Häberlein – Johannes Burkhardt. Berlin, 2002. 215–222. p. hiv. hely: 219. p.

7 *Hermann Kellenbenz*: Wirtschaftsleben der Blütezeit. In: Geschichte der Stadt Augsburg von der Römerzeit bis zur Gegenwart. Szerk.: Gottlieb–Baer–Becker–Bellot–Filsler–Fried–Reinhard–Schimmelpfennig. Stuttgart, 1984. 258–301. p. hiv. hely: 265–266. p. (A továbbiakban: *Kellenbenz*, 1984.)

8 A város XVI. századi lélekszáma vonatkozóan – a kora újkorral foglalkozó várostörténet-írási képviselői számára „ismerős” módon – viszonylag tág becslések láttak napvilágot. A 20.000 fős alsó értéktől egészen az 55.000 lakost feltételező becslésekig. Barbara Rajkay a 30.000 körüli értéket tartja reálisnak. *Barbara Rajkay*: Die Bevölkerungsstruktur von 1500 bis 1648. In: Geschichte der Stadt Augsburg von der Römerzeit bis zur Gegenwart. Szerk.: Gottlieb–Baer–Becker–Bellot–Filsler–Fried–Reinhard–Schimmelpfennig. Stuttgart, 1984. 252–258. p. hiv. hely: 252. p. (A továbbiakban: *Rajkay*, 1984.) A város történetének kiváló kutatója, Bernd Roock szintén 30.000 körülire teszi a polgárság létszámát a századforduló éveiben. *Heinz Schilling*: Die Stadt in der frühen Neuzeit. München, 1993. 13. p. (A továbbiakban: *Schilling*, 1993.). Schilling számításai szerint ez az érték a század közepére eléri a 45 ezret, a 17. század elejére pedig a 48 ezret. Roock csekélyebb mértékű növekedéssel számol: 1627/28-ra mintegy 40.000-es lélekszámot valószínűsít. *Schilling*, 1993. 5. sz. táblázat, ill. 13. p. Rajkay szintén utóbbi értékekkel ért egyet. *Rajkay*, 1984. 254. p. Blendinger 1512-ben 21.000-re becsüli Augsburg lakosságát, s véleménye szerint 1604-re 40.000 körüli lélekszám valószínűsíthető. *Blendinger*, 1972. 40. p.

bonát, gyümölcsöt és zöldségfélét be tudták szerezni regionális szinten (mintegy 45–50 km-es körzetből). A környékbeli világi és egyházi birtokosok földjeiről beszállított készletek mellett jelentősek voltak a vagyonos birtokok földjeiről származó élelmiszerszállítmányok (főként gabona). Utóbbi személyek közül kiemelhető a magyarországi érdekeltségekkel bíró Wolfgang Paller, aki jelentős földterületet birtokolt a város közelében.⁹ A polgárság hússzükséglete viszont hamar túllépett a sváb és a bajor piacok kínálta kereteken és a város kereskedői egyre inkább a magyar marhaexportra koncentráltak.¹⁰ Ennek az áruforgalomnak a dél-német kereskedők szempontjából Bécs volt az „elosztó” központja, ahol nemcsak az élőállatokat, hanem az ugyancsak jelentős árucikknek számító marhabőrt is beszerezheték nyers, vagy félkész formában. Ide összpontosult azoknak a dél-német vászonárúknak a kivitele is, amelyeket magyar területeken kívántak értékesíteni.¹¹

A felvásárlási piacok térbeli tágulásával párhuzamosan az augsburgi patrícius- és kereskedőcsaládok is egyre szélesebb területekre terjesztették ki rokoni és gazdasági kapcsolataikat.¹² Ezzel párhuzamosan egy Augsburg irányába mutató migrációs folyamat is jelentkezett: a térség közepes és kis városainak kereskedőcsaládjai egyre inkább törekedtek arra, hogy Augsburgba költözzenek, igaz korlátozásokkal (vö. 5. jegyzet). Ily módon a Lech-menti város tovább erősítette gazdasági elsőbbségét többek között Memmingen, Nördlingen, Donauwörth, illetve a századforduló után már Ulm kereskedőpolgárságával szemben is.¹³

---

9 *Kellenbenz*, 1984. 269. p.

10 *Kießling*, 1984. 248–249. p.

11 *Christel Warnemünde: Augsburger Handel in den letzten Jahrzehnten des 16. Jahrhunderts und dem beginnenden 17. Jahrhundert. Inaugural-Dissertation zur Erlangung der Doktorwürde. Freiburg, 1956. 113.; 174.; 212–213. p.* (A továbbiakban: *Warnemünde*, 1956.) Bécsnek az augsburgiak dunai kereskedelmében betöltött kiemelt szerepére kiváló példa, hogy a Pozsonyban képviselő által tiltást tevő augsburgiak ügyeiben 28 esetből kilenc alkalommal bécsi személy a képviselő, s csak négyszer találkozunk augsburgi közvetítővel. (ld. még II. fejezet). A magyar vonatkozásokra ld. *Gecsey Lajos: Az Edlasperg-ügy. Magyar kereskedők bécsi kapcsolatai a 16. század első felében.* In: *Történelmi Szemle*, 35. (1993) 3–4. sz. 279–295. p.

12 A reformáció okozta változások után az egyre emelkedő házassági tendencia eredményeként az 1530-as évek második felére stabilizálódtak az augsburgi polgárság demográfiai mutatói, ami a vallási élet és a társadalmi viszonyok normalizálódására vezethető vissza. *Rajkay*, 1984. 254. p.

13 A dunai útvonal kereskedelmében fontos szerepet játszó városok közül Ulmot és Memmingent érdemes kiemelnünk. Az egyik memmingeni kereskedőcsalád, a Vöhlinek a korábbi időszakban ulmiakkal építettek ki szoros kapcsolatokat, a XV. század utolsó éveiben megváltozik a család orientációja, ennek legjobb jele, hogy a Welserekkel házasság útján létrejött rokoni

A dél-német térség másik két jelentős birodalmi városával, Ulmmal és Nürnberggel ellentétben Augsburg nem rendelkezett kiterjedt birtokokkal a városfalon kívül. Az ebből eredő hátrányokat az augsburgi kereskedők vállalkozó szellemmel, a társulásaik által végrehajtott tőkekoncentrációval, s végül de a legkevésbé sem utolsó sorban a Habsburgokkal fenntartott szoros kapcsolatok által igyekeztek pótolni. A gyors ütemű XVI. századi fellendülésben három tényező játszotta a fő szerepet: befektetések a közép-európai ércbányákba; bekapcsolódás a tengerentúli területekkel folytatott árucserébe; illetve a magas szintű kölcsönügyletek.¹⁴ A regionális centrum szintjén túllépő város rohamosan növekvő jelentőségét mutatja, hogy Augsburg a XVI. század elején már a Habsburgok gazdaságpolitikájában is fontos szerepet játszott.¹⁵ A Fuggereknek és — kisebb súllyal — a Welsereknek I. Miksa és még inkább V. Károly (és I. Ferdinánd) idején betöltött szerepét kiváló példaként értékelhetjük a kereskedőkének és a politikai hatalomnak magas szinten történő összefonódására. A Habsburgokkal ápoltságok széles körű lehetőségeket nyitottak meg az augsburgi kereskedők előtt. Térben értelmezve ezek a lehetőségek az osztrák örökös tartományoktól Cádizig és Sevilláig, vagy Antwerpenig, illetve a Magyar Királyságnak a Habsburgok fennhatósága alá került területeiig terjedtek. Ezeket a XVI. században „megnyílt” lehetőségeket egyetlen más kontinentális kereskedő-központ sem tudta olyan intenzíven kihasználni, mint Augsburg.¹⁶

Témánk szempontjából elengedhetetlen, hogy kitérjünk a kereskedelem néhány gyakorlati kérdésére. A kora újkori prekapitalista kereskedői társulások több szempontból is az eszközök és a módszerek racionalizálásaként értékelhetők. Az ilyen vállalkozói társulások nem csak a tőkekoncentráció miatt váltak a távolsági kereskedelem legjellemzőbb szerkezeti formájává a korszakban, hanem fontos szerepe volt a szakképzett munkaerő közös felhasználásának, a kifelé történő kölcsönös képviselő leegyszerűsítésének, és az információáramlás megkönnyítésének is.¹⁷ Az 1450–1650 közötti időszakban a dél-német térségben a kereskedői társulás volt a leginkább jellemző szervezeti forma. Ebben a prekapitalista vállal-

---

kapcsolatot kihasználva Augsburgba teszik át székhelyüket. *Jörg Denzer*: Die Konquista, der Augsburger Welser-Gesellschaft in Südamerika (1528–1556). München, 2005. 44. p. (A továbbiakban: *Denzer*, 2005.). A vizsgált pozsonyi forrásban ulmi- és memmingeni polgárokkal is találkozunk.

14 *Blendinger*, 1972. 46. p.

15 *Kießling*, 1984. 249. p.

16 *Kellenbenz*, 1984. 258–259. p.

17 *Wolfgang von Stromer*: Organisation und Struktur deutscher Unternehmen in der Zeit bis zum Dreißigjährigen Krieg. In: *Tradition* 13. (1968) 29–37. p. hiv. hely: 33. p.

kozási formában a(z alapító) tulajdonosok teljes döntési jogkörrel bírtak. Ez a társasági forma tulajdonképpen a családtagok és a közeli rokonok együttműködésén alapuló családi vállalkozások továbbfejlesztéseként jött létre.¹⁸ Ilyen családi vállalkozásokat találunk a jelentős keleti irányú kapcsolatokat fenntartó augsburgi Österreichereknél, illetve kezdetben a Weiseknél is (ld. III/1. alfejezet). A más-más családhoz tartozó polgárok önkéntes társulásaként létrejött kora kapitalista kereskedő-társaságok hatékonyabbnak bizonyultak a családi vállalkozásoknál. A későbbiekben ilyen társulásokként tárgyalni fogjuk a Paller–Herbst, illetve a Paller–Weis vállalkozásokat (ld. III/1. és III/2. alfejezetek). Utóbbi társulási formák felépítésük szerint három szintre oszthatók: 1. a társaság tulajdonosai és vezetői; 2. a fontosabb régiókban létrehozott lerakatok és alközpontok élén álló faktorok állandó járandósággal és saját személyzettel; 3. nem állandó jelleggel alkalmazott kereskedelmi képviselők, kereskedőszolgák stb.

A faktori rendszer nagymértékben kibővítette az egyes cégek tevékenységi területét, mivel a cégtulajdonosok egyidőben nyilvánvalóan nem tarthatták kezükben több régió ügyeit, ebből kifolyólag a faktorok nagyfokú önállósággal rendelkeztek, s akár több térségben is képviselhették a társaság érdekeit.¹⁹ (Az információáramlás korabeli viszonyai az esetek nagy többségében nem is tették lehetővé, hogy az augsburgi központból „azonnal” döntsenek minden felmerülő kérdésben.) A fontosabb kereskedelmi csomópontokra épülő faktori hálózat lehetővé tette, hogy az egyes társaságok minél több és részletesebb információ birtokában reagáljanak a piaci viszonyok változásaira.²⁰ Ily módon nemcsak a napi döntések szintjén lehetett szerepe egy faktornak, hanem akár a társaságnak a térségben képviselt rövid- vagy középtávú üzleti stratégiája is az ő megítélésén múlhatott. Ennek a rendszernek az előnye tehát főként a gyors döntéshozatali mechanizmusban rejlett. Megvoltak azonban a hátrányai is, hiszen sok múlott a saját területükön széles döntési jogkörrel felruházott faktorok képességén és megbízhatóságán.

A dél-német tőke itáliai pozíciói kiváló betekintést nyújtanak a korabeli faktori rendszerbe. A Fuggerek Genovában tevékenykedő faktora, Christoph Furtenbach elsősorban a spanyol ezüst behozataláért és északra történő továbbításáért volt felelős. Furtenbach azonban nem csak a Fuggereknek dolgozott, hanem kapcsolat-

---

18 *Andreas Nutz*: Unternehmensplanung und Geschäftspraxis im 16. Jahrhundert. Die Handelsgesellschaft Felix und Jakob Grimmel zwischen 1550 und 1650. In: Veröffentlichungen des Wirtschaftsarchivs Baden-Württemberg. Beiträge zur südwestdeutschen Wirtschafts- und Sozialgeschichte, Bd. 20. St. Katharinen, 1996. 94. p. A továbbiakban: *Nutz*, 1996.

19 *Nutz*, 1996. 99. p.

20 *Denzer*, 2005. 45. p.

ban állt más jelentős augsburgi családokkal is, így többek között az — elsősorban a keleti piacokra koncentráló — Österreicherekkel, akik rezet, vásznakat, illetve sáfányt szállítottak a ligur városba.²¹

Az Augsburggal foglalkozó szakirodalom általában jelentős teret szentel a nyugati és a déli kereskedelmi irányoknak. Ezzel szemben a keleti irányú érdekeltségek jóval kisebb súllyal jelennek meg. Az 1560-as évektől azonban jelentős súlypontmódosulás következett be a dél-német kereskedők tevékenységében. Az ötvenes években bekövetkező spanyol-, illetve francia államcsődök, később Antwerpennek a háborús események miatti 1576. évi kiesése komoly mértékben meggyengítették a dél-német kereskedő-tőke pozícióit. A nyugati államcsődök okozták a XVI. századi fejlődési folyamat — korábban már említett — megtorpanását, s a krízis súlyosan érintette az augsburgi felső-középréteg helyzetét is. Mi sem bizonyítja ezt jobban, minthogy az elkövetkező évtizedekben 80 tekintélyes augsburgi kereskedőház ment tönkre, utolsóként 1614-ben a Weiserek.²² Ezzel párhuzamosan a Velencével fenntartott kapcsolat is veszített jelentőségéből.²³ Az itt vázolt folyamatok következtében az augsburgiak figyelme egyre nagyobb mértékben fordult a keleti irányok felé.²⁴ Mindennek tekintetében a várostörténet-írás számára kiemelten fontosak azok az adatok, amelyek az augsburgiaknak a dunai útvonal kereskedelmében kifejtett tevékenységéről, illetve a dél-német üzletemberek magyarországi kapcsolatairól tájékoztatnak.

-
- 21 *Kellenbenz*, 1984. 274. p. Hasonló kereskedelmi gyakorlatról tudósít minket egy Jakob Krapffer nevű augsburgi polgárnak az augsburgi kereskedőcéhhez intézett, keltezés nélküli kérelme. Krapffer ebben leírja, hogy több éven át dolgozott Bartholomäus Welsernek, ugyanakkor nyolc évig a Haug kereskedőház faktoraként is tevékenykedett. A kérelem arra vonatkozik, hogy a céh alkalmazza Krapffert. Korábbi megbízói, Welser és Anthon Haug ajánlást is írtak számára. Stadtarchiv Augsburg (a továbbiakban: StA. Abg.) Kaufmannschaft und Handel (a továbbiakban: KuH) Akten Fasc. X. Nr. 31.
- 22 *Blendinger*, 1972. 48. p. A gazdasági instabilitás (rohamos gyorsasággal változó pénzvisszonyok) és még inkább a nyugati befektetések „bedőlése” akár több százezer forintos veszteséget is okozhattak, sőt tudunk olyan esetről is, amikor egy tekintélyes — bécsi érdekeltségekkel is rendelkező — augsburgi kereskedőt fogságba vetettek, mivel a francia államcsődből következő veszteségei miatt nem tudta közel 200.000 forintos adósságait rendezni. *Warnemünde*, 1956. 113. p.
- 23 A korábbi korszakhoz viszonyítva a dél-német kereskedők és Velence közötti — a fémérc- és a fűszerkereskedelemre alapozott — tradicionális kapcsolat valójában már a század első felében is veszített jelentőségéből. *Denzer*, 2005. 45. p.
- 24 A század utolsó évtizedeiben főként a Welsereket és a Haugokat említhetjük, mint akik jelentős erőforrásokat csoportosítottak át a keleti kereskedelmi vonalakra. *Warnemünde*, 1956. 164. p.

A távolsági kereskedelemben az augsburgiak számára a déli- (itáliai) és a délnyugati irányú birt kiemelt jelentőséggel.²⁵ A (dél)keleti irányú kapcsolatokban München és Salzburg mellett Regensburg játszott még jelentős szerepet.²⁶ Utóbbi többek között gabonavásárai miatt volt frekventált állomás a dunai útvonalon, illetve a város hajóseit gyakran alkalmazták az augsburgiak. Regensburgból északkeleti irányban a cseh területeket, Lipcsét és Sziléziát lehetett elérni, délkeleti irányban pedig Kremsen és Linzen keresztül Bécsset. Amint azt a későbbiekben látni fogjuk, a Habsburgok székvárosa nem végpontként funkcionált a vizsgált útvonalon, hanem egyfajta kiinduló állomásként a magyarországi üzletek lebonyolításában. Bécsben a Fuggereknek és a Welsereknek állandó faktoraik tevékenykedtek, s jelentős számú további augsburgi kereskedőnek voltak még itt érdekeltségeik. Utóbbiak mellett számos dél-német mészáros-marhakereskedő is gyakran megfordult Bécsben, hogy innen koordinálják a magyarországi felvásárlást, amely az esetek jelentős részében a pozsonyi vásárokon zajlott. A mészárosok azonban általában nem rendelkeztek elég tőkével ahhoz, hogy finanszírozni tudják a beszerzést, illetve a „szállítást”. Ezért számos esetben az augsburgi tanácstól, vagy még inkább tőkeerős kereskedő-vállalkozóktól igényeltek hitelt. A források szerint többek között az Österreicherok is hiteleztek ilyen célra, ezáltal ilyen közvetett módon is bekapcsolódtak a magyarországi marhakereskedelembé.²⁷ A Fuggereknek Budán is volt képviselőjük, amelyen keresztül az erdélyi városokkal és az alföldi tőzsérekkel tartottak fenn kapcsolatot.²⁸

A távolsági kereskedelemmel és a bankügyletekkel szorosan összefonódtak azok az iparágak, amelyek jelentős beruházást igényeltek. Klasszikus példaként említhető az ércművelés és -feldolgozás területe. Az 1500 körüli években az augsburgi befektetők (pl. a Hőchstetterek és a Magerek) még elsősorban a Füssen környéki rézbányákra fordították figyelmüket, a Fuggerek megjelenése azonban

---

25 Velence többek között a magyarországi réznek is egy fontos állomása volt, a Fuggerek és a Welserek mellett még számos augsburgi kereskedőcsaládnak volt itt képviselője. Jelentős volt még Milánó és Genova szerepe a térségbeli dél-német érdekeltségek között. *Kellenbenz*, 1984. 270–273. p.

26 München és Salzburg kapcsán meg kell említeni, hogy ezen két város polgárai is jól kimutatható kapcsolatot tartottak fenn a pozsonyiakkal. Salzburghoz: *Tózsza-Rigó*, 2008. 1176. p., Münchenhez: 1185. p.

27 *Warnemünde*, 1956. 210. p. A fentiek tekintetében a pozsonyi adósk foglalkozására kissé előreutalva kiemelhető, hogy az augsburgiak pozsonyi partnerei között a kereskedők mellett kizárólag csak mészáros-foglalkozású személyt sikerült azonosítani.

28 *Kellenbenz*, 1984. 275. p. Meg kell jegyeznünk, hogy Kellenbenz a Fuggerek bányászati érdekeltségei kapcsán rendkívül zavaró módon folyamatosan szlovák, vagy szlovákiai rézkitermelésről ír, ami nyilvánvaló anakronizmus. Ennek tekintetében viszont az is meglepő, hogy a Fuggerek erdélyi kapcsolatainál erdélyi bányavárosokat említ.

teljesen új súlypontokat jelölt ki az ágazatban. Amint az közismert, a Fugger–Thurzó társulás már döntően a magyarországi érclelőhelyekre koncentrált, így elsősorban Besztercebánya és a Körmöcbánya környéki aranybányák álltak vállalkozásuk középpontjában.²⁹ Anton Fugger 1546-ban vonult ki a besztercebányai üzletből.³⁰ Az ezt követő években olyan jelentős augsburgi kereskedők kapcsolódtak be a magyarországi rézüzletbe, mint Mathias Manlich, a Haug–Langenauer (másképp Langnauer)–Linck társulás, vagy a Rehlingerek.³¹ Végül 1569–1587 között a pozsonyi Tiltáskönyvben nyolc alkalommal szereplő id. Wolfgang Paller és a Pozsonyban ugyancsak többször előforduló Weis család vették át a magyarországi bányauzletet.³² A német piacokra szállított alsó-magyarországi réz kivitel-

- 29 A két család szövetségének volt egy másik – kevésbé ismert – vonulata is. Nevezetesen Thurzó György Fugger lányt vett feleségül, s „újdonsült” rokonai kijárták neki az augsburgi polgárjogot (a Fuggerek társadalmi státuszát és befolyását tekintve nyilván nem kellett túl komoly „lobby-tevékenységet” kifejtetniük). Az Augsburg Városi Levéltár anyagai között megtalálható Thurzó Györgynek a polgárjogért folyamodó kérelme, amelyben Thurzó jövőbeni adóját 150 rajnai forintban állapítják meg, illetve a védelmi költségekhez történő hozzájárulásként további 50 forintot kellett befizetnie. STA. Abg. KuH I. Literalien. 2. Geleitsbriefe und sonstige Missive und Urkunden ca. 1500–1533. fol. 83r–84r. (Az adó mértékéhez viszonyításként ld. III/1. alfejezet).
- 30 *Warnemünde*, 1956. 101. p. Häberlein szerint a besztercebányai üzletet csak 1548-ban vette át a Fuggerektől Mathias Manlich. *Mark Häberlein: Die Fugger. Geschichte einer Augsburger Familie (1367–1650)*. Stuttgart, 2006. 88. p. A Fuggerek a körmöci kamara bérletét egészen 1551-ig még biztosan a kezükben tartották. *Paulinyi Oszkár: Gazdag föld – szegény ország. Tanulmányok a magyarországi bányaművelés múltjából*. Szerk. Búza János és Draskóczy István. Bp., 2005. 74. p.
- 31 A Haugok kereskedelmi tevékenysége jól szemlélteti, hogy a Fuggerek „mögötti” második vonal kereskedőtársaságainál milyen szereppel bírt a keleti irány. Tevékenységük alapvetően a déli-, délnyugati piacokra koncentrált (Velence, Lyon, Marseilles). Emellett jelentős érdekeltiségekkel bírtak Antwerpenben és Hamburgban is. Legfőbb tevékenységi körük a fémárukkal történő kereskedelem volt, amelyben a tiroli és a magyarországi bányászati pozícióiknak volt nagy szerepe. Az 1560-as évektől egyre inkább áthelyezték tevékenységük súlypontját a keleti térségekbe, a magyar érc mellett főként textilipari termékekre koncentrálván. *Warnemünde*, 1956. 101. p.
- 32 *Kellenbenz*, 1984. 265. p.; *Warnemünde*, 1956. 194. p. Az exportra termelt réz további sorsának szempontjából röviden megemlíthető, hogy a Weis és a Paller családnak jelentős érdekeltiségeik voltak az északkeleti útvonal egyik legjelentősebb városában Lipszében, illetve voltak kapcsolataik Hamburgban is. Mindkét városban képviseltették még magukat az augsburgiak közül a Welserek. Az említett három családdal, továbbá még az Österreicherrel állt kapcsolatban (utóbbiakkal sógorsági fokon) az a Jenisch család, amely a XVI. század végén telepedett át Hamburgba, ily módon a magyar réz eljutott a távoli Elba menti városba is. *Kellenbenz*, 1984. 276–278. p.

ének elsődleges irányát az ún. „felső út” képezte, amelynek első jelentős állomása Szilézia „fővárosa”, Breslau [Boroszló, ma Wrocław] volt. Breslauból Lipcsébe szállították az ércet, majd innen tovább Nürnberg és Frankfurt piacaira.³³ A bresloui és a pozsonyi polgárok kapcsolata pregnánsan jelentkezik a pozsonyi Tiltás-könyvben. A sziléziai városból 53 tiltás szerepel a vizsgált pozsonyi forrásban.³⁴

Röviden ki kell még térnünk arra, hogy a távolsági kereskedelem és az augsburgi kereskedőréteg növekvő gazdasági aktivitása milyen hatással volt a kézműipar egyes ágaira. Két területet emelhetünk ki: az egyik az augsburgi ötvösség, a másik a textilipar céhei. Az ötvösök száma 1529 és 1594 között mintegy a négyszeresére növekedett, a takácsoké pedig 1536–1601 között megduplázódott.³⁵ A felfedezések utáni kolonializáció fontos következménye volt, hogy a tengerentúli területek fokozott keresletet támasztottak a szövött áruk iránt. Ennek eredményeként a XVI. század első harmadában a dél-német textilipari centrumokban felvirágzott a barhentfeldolgozás. Ilyen központok voltak többek között Augsburg, Ulm, Memmingen és Nördlingen.³⁶ Utóbbiak kereskedői nem csak nyugaton (és a tengerentúlon) számíthattak kedvező felvevő piacra, hanem keleti irányba is szállították városuk szöveteit, mivel a század második felében általános európai tendencia volt a barhent árának növekedése.³⁷

A barhenttal szemben a dél-német gyapjúszöveteknek a keleti és a délkeleti területek voltak az elsődleges felvevőpiacai. Mindez arra vezethető vissza, hogy a

---

33 A kontinentális központok közvetítésével eljutott Antwerpenbe továbbá a spanyol és a portugál kikötőkbe is, déli irányban pedig — ahogy azt korábban már említettük — Velence funkcionált fontos tranzit-állomásként. A nyolcvanas évektől Hamburgon keresztül Angliába is szállítottak nagyobb mennyiségben. *Warnemünde*, 1956. 192–193. p. Megjegyzendő még, hogy az alsó-magyarországi kitermelésben érdekelt augsburgiak nemcsak a nyersanyag kereskedelmével foglalkoztak, hanem exportáltak itt készült réz- és sárgaréz félkész-termékeket is. *Warnemünde*, 1956. 198. p.

34 Az 1542. évi vámnaplók adatai szerint a sziléziai kereskedők nagyobb forgalmat bonyolítottak le, mint a morvaországiak. A breslouiak szinte teljes behozatalukat, kivitelüknek pedig egyharmadát a pozsonyi harmincadon keresztül szállították. *Ember Győző*: Magyarország nyugati külkereskedelme a XVI. század közepén. Bp., 1988. 237. p., 327. p.

35 Warnemünde szerint a takács-mesterek száma a század elején 1500, 1578-ban 4000 volt. *Warnemünde*, 1956. 171. p. A Habsburgokkal fenntartott szoros kapcsolatok pedig a fegyvereket előállító céhek fejlődésére voltak pozitív hatással. *Kellenbenz*, 1984. 262–263. p.

36 Többek között a Welserek is jelentős profitot halmoztak fel a kedvező keresleti feltételeknek köszönhetően. A család faktorai Velencében vásárolták fel a nyersanyagként szolgáló gyapjút, amit leginkább Ulmba és Nördlingenbe szállítottak, majd az ott elkészült szöveteket értékesítették a megfelelő piacokon. *Denzer*, 2005. 43. p.

37 *Warnemünde*, 1956. 172. p.

gyapjúszövetek előállításában mind mennyiségi, mind minőségi tekintetben az angol és a németalföldi ipari centrumoké volt a vezető szerep, amelyek termékeivel a technikailag kevésbé fejlett dél-német takács-céhek áruai nyugati piacokon nem vehették fel a versenyt. Az alacsonyabb minőségi mutatók miatt viszont olcsóbban lehetett értékesíteni ezeket a szövetfajtákat. Emellett a dél-német kereskedők az angol és a németalföldi szöveteknek a keleti irányokba történő közvetítésében is fontos közvetítő szerepet vállaltak. Hasonlóan a marha-importban tapasztalt jelentőségéhez, a szövetek keleti kereskedelmében is kiemelt szerepe volt Bécsnek.

A XVI. századi fejlődési tendenciákat összegezve tehát megállapítható, hogy a század első fele egyértelműen az augsburgi gazdaság és ezen belül főként a kereskedelmi- és hitelszféra gyors konjunktúrájaként értékelhető. Azok a tőkés gazdaságra jellemző pénzügyletek, amelyek mögött már nem állt konkrét áruforgalom, a délnémet kereskedők üzleti stratégiájában még másodlagos szerepet tölthettek be. Ezzel szemben viszont a hitelügyletek egyre nagyobb jelentőségre tettek szert. Ennek a pénzügyi szférának a felfutásában a korábban már említett marha-kereskedelem jelentőségét is megelőzve természetesen az ércbányászat és -kereskedelem játszotta a főszerepet.³⁸ A kereskedő-vállalkozók számára ez a korszak a gyors meggazdagodás, a viszonylag könnyű vagyongyűjtés időszaka volt. Ehhez a virágzáshoz képest a század közepén lassulás, majd megtorpanás, végül a XVI–XVII. század fordulóján már visszaesés regisztrálható. Ehhez nagyban hozzájárult, hogy a korábban hatékonyan működő faktori rendszer már nem tudott eleget tenni az új követelményeknek, s ennek eredményeként az augsburgi kereskedő-társaságok egyre nehezebben tudták kivédeni a különböző régiókban a helyi vagy a külföldi kereskedők konkurenciáját. Ebben az időszakban számos augsburgi család esetében egyre jellemzőbb lett az a mentalitás, amelynek sugallatára főként a század első felében felhalmozott vagyonból próbálták fenntartani korábban megszokott egzisztenciájukat. Tőlük eltérően azok érezték meg a kor követelményeit, akik továbbra is vállalkozásaik kiterjesztésén fáradoztak, vagy éppen új súlypontok képezésével folyamatosan igyekeztek követni a piaci viszonyok változásait. Klasszikusan az Österreichereket szokták ilyen példaként emlegetni. A hozzájuk hasonló társaságok üzleti tevékenységében a bányászati befektetések és az árucserre mellett egyre nagyobb szerepet játszottak a hi-

---

38 *Joachim Riebartsh: Augsburgur Handelsqesellschaftun des 15. und 16. Jährhunderts: Eine vergleichende Darstellung ihres Eigenkapitals und ihrer Verfassung. Bergisch Gladbach, 1987. 75. p. A továbbiakban: Riebartsh, 1987.*

telügyletek.³⁹ Utóbbi szférába nyújtanak betekintést a Tiltáskönyvekhez hasonló forrástípusok is.

II. Az augsburgiak pozsonyi kapcsolatai

Az augsburgiaknak a magyarországi rézkitermelésben, és exportban képviselt szerepéről viszonylag széles körű információkkal rendelkezünk, amelyeket a témával foglalkozó szakirodalom már jelentős részben közzétett. Fontos azonban hangsúlyoznunk, hogy a vizsgált dél-német polgároknak nem kizárólag ilyen jellegű pozícióik voltak a XVI. századi Magyar Királyság területén, hanem számos más üzleti érdekeltséggel is bírtak, amelyeknek köszönhetően kapcsolati hálójukban magyarországi polgárok is helyet kaptak. Mindennek tekintetében a magyar várostörténet-írás számára rendkívüli jelentőséggel bírnak azok a források, amelyek az utóbb említett kapcsolatokra vonatkozó információkat tartalmaznak. Klasszikusan ilyen forrásként értelmezhető a pozsonyi Tiltáskönyv.

A közel 1400 tiltásból 47 ügy származik augsburgi polgároktól. Ez az adat első látásra nem tűnik jelentősnek. Fontos azonban kiemelnünk, hogy a tiltások közel fele (49,3%) — nagy valószínűséggel — pozsonyi polgároktól származik. A külföldiektől származó mintegy félszáz tiltás csoportján belül a tágan értelmezett dél-német térségből érkezett követelések már jelentős részesedéssel bírnak (28%). Ebből a nagyrégióból Augsburg mellett Nürnberg polgárai képviseltetik magukat nagy számú ügygel (53 tiltás),⁴⁰ a további dél-német városok közül Ulm (16) és Sankt Gallen (15) említhető még. Az augsburgiak pozsonyi jelenléte több szempontból is kiemelt figyelmet érdemel. A Magyarországtól közel 600 km-re lévő Lech-menti város kereskedőihez képest a Pozsony térségében található városok polgárai lényegesen kisebb számú követelést jelentettek be (Nagyszombat – 19; Szentgyörgy – 13), a Magyar Királyság távolabbi városaiból pedig szinte elenyésző számú bejegyzés érkezett (például Győr – 4; Kassa – 4). Fontos továbbá hangsúlyoznunk, hogy az augsburgiak pozsonyi kapcsolatai egyértelműen bizonyítják, hogy a dél-német kereskedőknek „Bécsen túl” is voltak jelentős kapcsolataik.

39 *Warnemünde*, 1956. 216. p.

40 A nürnbergiek pozsonyi kapcsolataihoz: *Tózsza-Rigó*, 2008.²

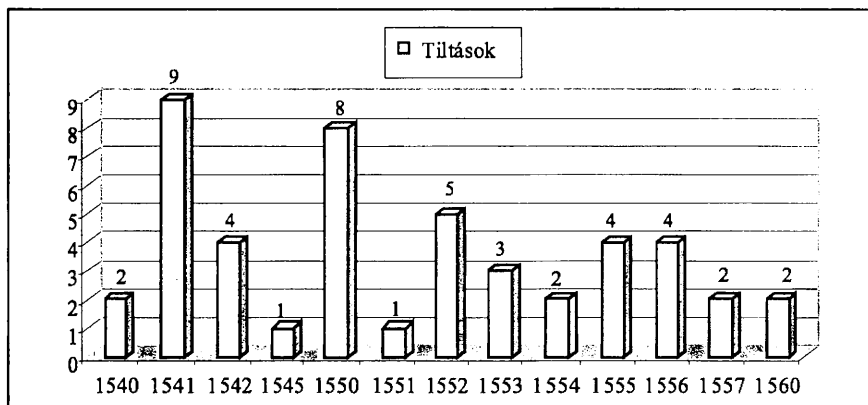
Az Augsburgból érkezett közel félszáz tiltáshoz legalább 19 személyt tudunk hozzárendelni. A tiltó személyek minden azonosítható esetben férfiak.⁴¹ Bizonytalansági tényezőt jelent, hogy néhány esetben egyazon családnév alatt valószínűleg több személy is megjelenik a forrásban, akiknek azonban nem mindig közlik keresztnévüket, ebből kifolyólag pontos megkülönböztetésük kérdéses. Előfordul ugyanakkor olyan bejegyzés is, amelyben nem konkretizálják a követelő személyeket. Az 1550-es években három esetben szerepel Leonhard Weis örököseinek tiltása. Utóbbi ügyben sem a tiltó személyek számát, sem nemüket nem tudjuk meghatározni.

A vizsgált tiltás-csoport időbeli eloszlásáról az alábbi ábra tájékoztat:

---

41 A teljes adatbázison belül is alacsony a tiltó személyek között a nők aránya (7,6%). Mindazonáltal figyelemre méltó, hogy az augsburgiak között egyetlen konkrétan megnevezett nőt sem találunk, ugyanis az augsburgi nőknek jogukban állt férjüktől függetlenül is kereskedelmi ügyleteket lebonyolítani. A polgárasszonyokat a bíróság előtt általában férjük képviselte, üzleti ügyeikért azonban személyükben voltak felelősek. *Claudia Kalesse*: Bürger in Augsburg. Studien über Bürgerrecht, Neubürger und Bürgen anhand des Augsburger Bürgerbuchs I (1288–1497). Augsburg, 2001. 92. p. Ennek alátámasztására érdekes példával szolgál az egyik augsburgi kereskedőtársaság ún. *Geheimbuchja*. Egy 1543. évi lista a társaságnak hitelt nyújtó személyek nevét és a hitelösszegeket tartalmazza. Összesen 109 tételt sorolnak fel. Az összegek húsztól 11.540 rajnai forintig terjednek, de többségében 500–3500 forint között mozognak. Figyelemreméltó, hogy számos női hitelezővel találkozunk. Csak ebben az évben 24 nő szerepel, nagyrészt 500–1500 forint közötti összegekkel, de többször előfordulnak 3000 forint feletti kölcsönök is, két esetben 8000 forint felett van a nők neve mellett feltüntetett összeg, sőt a legmagasabb hitel is egy özvegyasszonytól származott: 11.540 rajnai forintot kölcsönzött a társaságnak. StA. Abg. KuH. I. Literalien. 5. Handelsbuch von Anton Haug sen., Hans Langenauer, Ulrich Linck 1532–1549. fol. 68v–70r. Hasonló adatokat találunk a hitelezők 1545-ből származó felsorolásában is. Uo. fol. 99v–101r. Mindennek tekintetében arra kell következtetnünk hogy az augsburgi nők valóban éltek a gazdasági életben számukra biztosított jogokkal, csak éppen a távolsági kereskedelemben nem, vagy csak kis súllyal jelentek meg.

1. sz. ábra. Az augsburgiak tiltásai időbeli eloszlásban

Először 1540-ben jelenik meg két augsburgi személy a forrásban. A következő évben kiugróan magas az augsburgiak jelenléte: kilenc követelést jegyzett be ebben az évben öt vagy hat augsburgi. A negyvenes években nem mondható gyakorinak a vizsgált város polgárainak előfordulása (1542-ben négy tiltás, 1545-ben egy). Az évtized második felében nem találkozunk a kérdéses személyekkel. Az 1550-es évben viszont megint nagyobb számú augsburgi tiltás regisztrálható: nyolc követelést jegyeztettek be, amelyek „mögött” legalább öt augsburgi polgár azonosítható. Az ötvenes években már folyamatosnak tekinthető a dél-német város kereskedőinek jelenléte, legalábbis ügyeik 1557-ig minden évben feltűnnek (évi 3–5 tiltás). Rövid szünet után még 1560-ban találkozunk két augsburgi követeléssel.⁴²

Az augsburgiaknak a dunai útvonalon kifejtett tevékenységét vizsgálva felmerül a kérdés, hogy Bécsen túl keleti irányban milyen gyakorisággal jelentek meg a dél-német város kereskedői. A *Verbotbuch*-ban 47-ből tizenkilenc esetben nagy biztonsággal valószínűsíthető, hogy személyesen jelen volt az illető augsburgi polgár a követelés bejegyzésekor. Utóbbi tiltások fele a negyvenes évekre esik. Figyelemreméltó, hogy az 1540-, 1542- és 1545-ös évben nem említene képviselőt, így ezekben az években nagy valószínűséggel Pozsonyban tartózkodtak a kintlévőségeikért fellépő augsburgiak. 1550-ben négy ilyen bejegyzés született, az ötvenes években azonban megritkul a személyesen tett tiltások száma: 1552 (2), 1555 (3), 1556 (1).

42 Megjegyzendő, hogy 1558-ban egyetlen tiltást sem jegyezték be a *Verbotbuch*-ba.

Ezeket az adatokat természetesen személyekre vetítve érdemes értelmezni, hogy megtudjuk, ténylegesen hány olyan augsburgi kereskedővel számolhatunk, akik a korszakban megfordultak Pozsonyban. Összesen 14–15 olyan személyt tudunk megkülönböztetni, akik közvetítő nélkül jegyeztették le követeléseiket. Közöttük vannak olyanok, akik nem kizárólag csak ilyen módon jártak el, hanem tiltásaik egy részénél igénybe vették harmadik személy segítségét. Összesen négy olyan augsburgi mutatható ki, akik minden esetben közvetítő útján jelentették be követelésüket, tehát — legalábbis a *Verbotbuch* információi szerint — nem fordultak meg Pozsonyban. Összességében megállapítható, hogy az 1540 és 1560 közötti két évtizedben 14–15 augsburgi polgár biztosan eltöltött hosszabb-rövidebb időt a nyugat-magyarországi városban.

A dél-német — és a magyar — kereskedők által fenntartott kapcsolati háló pontosabb feltérképezéséhez fontos adalékkal szolgál az a kérdéskör, hogy kik képviselték az augsburgiak ügyeit. Érdemes itt a másik jelentős dél-német kereskedőmetropolisz, Nürnberg polgárainál tapasztalt arányokra röviden kitérni. A nürnbergiek 23 esetben alkalmaztak közvetítőt, nagy többségében valószínűleg pozsonyiakat. Kétszer adnak meg bécsi származást, négy alkalommal nürnbergit, egy bejegyzésben pedig memmingeni *diener* szerepel. Bár kis esetszámokkal, de ezek az adatok cáfolni látszanak azt az általános feltételezést, hogy a nürnbergiek Bécsen túlnyúló ügyleteikben (szinte kizárólag) a bécsiek közvetítő tevékenységére hagyatkoztak volna. Az augsburgiaknál a pozsonyi képviselők hasonló arányban jelennek meg (14 tiltás). A nürnbergiekénél tapasztaltakhoz képest nagyobb arányban szerepel közvetítőként bécsi polgár (kilenc ügy), négy esetben augsburgit említenek, egy bejegyzésben pedig nem lehet azonosítani a közbenjáró személy származását.⁴³

A bevezetőben már említettük Bécs kiemelt szerepét a dél-német kereskedelmi tőke keleti irányú „mozgásában”. Ennek tekintetében érdemes részletesebben megvizsgálni a bécsi közvetítők személyét. Elsőként egy Jeronimus von der Aw nevű bécsi személy kerül a látókörünkbe 1553-ban. Ebben az évben két augsburgi (Wolfgang Paller és Konrad Herbst), valamint három bécsi polgár követelését jegyezteti be ugyanazon személy, Mathes Rott vagyonára.⁴⁴ Rott 1552–1557 között 42 (!) alkalommal szerepel tiltott személyként, általában 150–300 forint közötti

43 A korábban publikált adatok némileg mást mutatnak (*Tózsza-Rigó*, 2008. 1184. p.), a pozsonyi és a bécsi közvetítők számában jelentkező eltérés az időközben elvégzett bécsi kutatások kiértékeléséből adódott.

44 AMB (Archív mesta Bratislavy) (I. Arhív magistrátú, B. Mestske knihy, 4. Knihy súdne (a továbbiakban: a i 1) *Verbotbuch* (a továbbiakban VB) fol. 96r.

adósságokkal. A fent említett augsburgiak mellett az Österreichereknek is tartozott, s ezen kívül még kapcsolatban állt nürnbergi, steyri és itáliai kereskedőkkel is. Nyilvánvaló tehát, hogy Rott jelentős forgalmat bonyolított le, ha ilyen rövid időn belül ilyen jelentős tartozást halmozott fel. Paller és Herbst más alkalommal is közösen léptek fel, így például a pozsonyi politikai elit egyik legtekintélyesebb tagjával, Valt Preusszal szemben jelentettek be egy 1100 forintos követelést.⁴⁵ Utóbbi esetről az szerepel, hogy a két kereskedő nevében közös *dienerük* jár el.⁴⁶ Nem tudni, hogy az említett Jeronimusra utalnak-e, azaz hogy utóbbi az augsburgiak állandó szolgálatában állt volna. Tény viszont, hogy Jeronimus több más kereskedőnek is közvetített még. Az eddigiek mellett ezt bizonyítja az a bejegyzés is, amelyben *des Reichentalers diener* megnevezéssel szerepel.⁴⁷ Itt minden bizonnyal arról a Thomas Reichentalerről lehet szó, aki 15 évig volt a pozsonyi belső tanács tagja, illetve nürnbergi és augsburgi kereskedőkkel állt kapcsolatban. Végül találunk olyan bejegyzést is, amikor önállóan, saját ügyében intézkedett Jeronimus, mégpedig a fent említett Preustól követelte egy közel 900 forint értékű tartozás kiegyenlítését.⁴⁸ A bevezetőben érintett faktori rendszert tehát jól példázza a vizsgált bécsi személy tevékenysége, hiszen ebben az esetben is jól érzékelhető a diener többszörös közvetítói szerepe. Az augsburgiak bécsi közvetítói közül gyakran szerepel még Mert Römer. Őt egy Rottisch nevű augsburgi faktoraként jelölik meg. Römer személyének jelentőségét mutatja, hogy Rottisch nevében ő jegyezteti be a teljes *Verbotbuch*-ban a legnagyobb összegű követelést 3200 forint értékben Bornemisza Tamással és annak vejével, Gerhard Melemmel szemben.⁴⁹ Említhető még Jörg (Wolf) Tretschaff, aki három alkalommal képviseli Wolfgang Paller másik üzlettársát Leonhard Weist. Ebben az esetben is találunk példát a közvetítő személy önálló tevékenységére, mivel Tretschaff saját nevében is tiltást tesz ugyanarra a személyre, akitől Weis kintlévőségét követeli. Végül még a bécsi Sebald Kraust emelhetjük ki, aki az előző személyekhez hasonlóan több „szerepben” is megjelenik a vizsgált forrásban: 1552-ben még az augsburgi Georg Österreichert képviseli, s Mathes Rott vagyonára tesz tiltást, egy évvel később viszont már ő maga is követeléssel lép fel — két másik bécsi polgárral együtt — Rott-tal szemben, s kü-

45 A két augsburgi közös fellépésének jelentőségére a későbbiekben még részletesen kitérünk (ld. III/1., III/2. alfejezetek).

46 AMB a i 1 VB fol. 190r.

47 AMB a i 1 VB fol. 118v.

48 AMB a i 1 VB fol. 118v.

49 A tiltás 1556-ból származik. AMB a i 1 VB fol. 123v. Még ugyanebben az évben megújítja a faktor. AMB a i 1 VB fol. 128v.

lön érdekesség, hogy Kraust ebben az ügyben a fent említett Jeronimus von der Aw képviseli.⁵⁰

A továbbiakban áttérünk a tiltások háttérében álló adósság-összegek bemutatására. Szerencsés helyzetben vagyunk, ugyanis az augsburgiak ügyeiben egy kivétellel ismert az adósság összege. Az itt vizsgált tiltás-csoport jellemzőit természetesen a *Verbotbuch* teljes adatbázisára vetítve érdemes elemeznünk (a bejegyzett 1397 ügyből 1121 esetben ismert a tartozás pénzbeli értéke). Összességében elmondható, hogy a 100 aranyforint (továbbiakban: aFt) alatti összegek az augsburgiak követeléseiben — a teljes adatbázishoz viszonyítva — lényegesen kisebb arányban jelennek meg: 28% ezen tartozások aránya, míg ugyanez az adat az összes tiltásra vetítve közel 66%.⁵¹ A 100–200 forint közötti tartományba 11 augsburgi tiltás sorolható (~24%), amelyek aránya már magasabb, mint a hasonló pénzbeli értékeket mutató követeléseké a *Verbotbuch* teljes adatbázisán belül (14,4%). Szintén jelentős eltérés mutatkozik a 200–500 forint közötti sávban: az augsburgiak által bejelentett követelések 26%-a esik ebbe a tartományba, míg az összes tiltáson belül 14,7%-os ezeknek az adósság-összegeknek a részesedése. A teljes adatbázison belül mindössze 2,8%-ban jelennek meg az 500–1000 forint közötti követelések. Ezek aránya az augsburgiaknál 17,4% (!). Végül fontos kiemelni, hogy a *Verbotbuch*-ban szereplő összes ügy között augsburgi polgártól származik a két legnagyobb összegű (3200 forintos) követelés. A nyugat-magyarországi és a dél-német régió távolságával együtt vizsgálva tehát nyilvánvaló, hogy az itt elemzett tartozási ügyek jelentős része nagy távolságokat átívelő és viszonylag komoly összegeket megmozgató üzleti kapcsolat eredményeként jöttek létre.

Az augsburgiak által bejegyeztetett tiltások tárgya sajnos nem kínál széles körű elemzési lehetőségeket, ugyanis szinte kizárólag az adós fél teljes vagyonának elidegenítési tilalmával találkozunk. Az ide sorolható 44 tételből 18 esetben használnak olyan formulát (*hab und guet ligund und farund*), amellyel nagy valószínűséggel azt igyekeztek hangsúlyozni, hogy a tiltás mindenképpen érinti az adós tulajdonában lévő ingatlanokat is, nem csak az ingó vagyont. A fennmaradó három esetben készpénzre tesznek tiltást.

50 AMB a i 1 VB fol. 75v és 96r.

51 A Tiltáskönyv teljes adatbázisának feldolgozásakor az egységesítés érdekében az összegeket magyar aranyforint-értékre számoltuk át. A forrásban megjelenő különböző pénznekem átszámolásánál a Baraczká-féle számítási értékeket vettük alapul. *Baraczká István: A hazai pénzrendszerek és pénzek történetéhez (1540–1560)*. Levéltári Közlemények 36. (1965) 1. sz. 235–254. p. Az átváltási bizonytalanságoknál mindig a kisebb értéket vettük figyelembe. Az összeghatárokhöz ld. bővebben: *Tózsá-Rigó*, 2008. 1139. p.

A továbbiakban áttérünk az augsburgiaknak tartozó személyek tárgyalására. Az adósok között túlnyomórészt pozsonyiakat találunk. Két ügyben szerepel bécsi, egy tiltásban nagyszombati polgár, illetve három bejegyzésnél nem azonosítható az adós származása. Az augsburgiak pozsonyi partnerei szinte kizárólag férfiak voltak. Egy esetben szerepel nő, egy bizonyos Hans Koler felesége (vagy özvegye), kis összegű adósság miatt. Az adósok foglalkozása tekintetében egy mérsáros kivételével csak kereskedőket találunk. Kis mértékben árnyalja a képet, hogy szerepel négy *gwandschneider*-ként megjelölt adós is. Ezek a személyek nagy valószínűséggel közép- esetleg kiskereskedelemmel foglalkoztak. Ezt támasztja alá, hogy a vizsgált négy tiltásból kettőnél 80, míg a másik kettőnél 200 forint körüli a követelt összeg.⁵²

Pozsony forrásadottságai viszonylag jó lehetőséget kínálnak arra, hogy az adós-ként megjelenő pozsonyiakat el tudjuk helyezni saját közösségükön belül. Ezáltal pontosabb képet nyerhetünk a dél-német kereskedőkkel kapcsolatban álló polgárok vagyonságáról, ill. társadalmi státuszáról. Az augsburgiak partnerei között több olyan személy szerepel, aki tagja volt a korabeli pozsonyi politikai elitnek. Közülük Valt Preus említhető elsőként, aki összesen 23-szor volt esküdt tanácsos. Pályája legfontosabb időszaka 1531 és 1554 közé esik, ezekben az években kisebb megszakításokkal legalább húsz éven át tagja volt a belső tanácsnak, ezen belül 1534 és 1536 között polgármester. Korábban már említettük, hogy Wolfgang Paller és Konrad Herbst 1554-ben közösen tiltják Preus vagyont több mint 1000 forintra. Egy évvel később megújítják a tiltást, s az ügy érdekessége, hogy ekkor már mintegy 100 forintra nő a követelés összege.⁵³ Az említetteken kívül még az augsburgi Gutman Hertfues is tiltja Preus vagyont közel 170 forint értékben.⁵⁴ Preus üzleteinek volumenjéről közvetve éppen a Tiltáskönyv tudósít. Összadóssága 10.000 forint fölé emelkedik, s az összeg még inkább figyelemre méltó, ha tekintetbe vesszük, hogy a Prusszal szembeni összes követelést szűk három éven belül (1553–1556) jegyeztették be. Partnerei között az augsburgiak mellett többek között nürnbergi, sankt galleni és bécsi kereskedőket találunk.⁵⁵ A politikai elit felső rétegéhez tartozott Thomas Reichentaler is (1542–1558 között 15 év a belső tanácsban, háromszor polgármes-

52 A szó értelmezéséhez ld. még *Tózsá-Rigó*, 2008. 1160–1161. p., valamint *Bessenyei József: Menekültek... A kereskedelem helyzete Magyarországon 1526 után*, Bornemisza Tamás és a budai menekültek működésének tükrében. Miskolc – Bp., 2007. 26. p.

53 AMB a i 1 VB fol. 109r, 116r.

54 AMB a i 1 VB fol. 122r.

55 Gyakran megjelenik tiltó személyként is (19 alkalommal), kintlévőségei közel 900 forintot tesznek ki.

ter), akinek vagyonát 1541-ben közel 750 forintra tiltják Augsburgból, s ugyanebben az évben egy nürnbergi kereskedő is követelést jelent be vele szemben közel 500 forint értékben. Találunk még olyan személyeket is az augsburgiak adószámlái között, akik maguk nem viseltek tisztségeket, viszont több közeli rokonuk is a politikai elitbe tartozott: említhetjük itt a Maier (Mair), az Eisenreich vagy a Baier (Pair) családokat.⁵⁶

A továbbiakban át kell térnünk azon pozsonyi személyek vizsgálatára, akik nem kötődtek a politikai elithez. A vagyonosság tárgyalásához érdemes bevonni az elemzésbe az 1542/43. évi pozsonyi adólistát. A taksa átlagos egy főre jutó összege kettő és három fontdénár között mozgott (átlagérték pontosan: 2,632 fontdénár).⁵⁷ Thomas Reichentalernek kereskedelmi tevékenysége után (*von wegen handel*) az átlagösszeg közel kétszeresét, öt fontdénárt kellett fizetnie.⁵⁸ Lucas Maier – a *Verbotbuch* tanúsága szerint – kapcsolatban állt nürnbergi, itáliai, bécsi és breszlai kereskedőkkel. Augsburgiak háromszor tesznek tiltást vagyonára mintegy 240–280 forint értékben. Négyyszer szerepel augsburgiak adószámláiban a többek között iglalui, bécsi, salzburgi és nürnbergi kapcsolatokkal is rendelkező Faich Maier, egy alkalommal 200 forintos adósság-összeggel. A két Maier közötti kapcsolat jellege nem tisztázott, kettőjük közül csak Lucas adóját ismerjük: közel 12 fontdénárt tett ki.⁵⁹ A vagyoni elithez tartozó kereskedő, Paul Klingenschmid kilencszer jegeztetett be tiltást, az ő vagyonát 16-szor tilalmazták (1547–1564 között összesen legalább 3049 forintot követelnek tőle). A vele szemben tett három legnagyobb összegű tiltást később kisebb értékűre módosították, másrészt a bejegyzések között találunk olyat is, amelyet áthúztak, Klingenschmid tehát rendezte adósságait. Mindkét típusú módosítás arra utal, hogy Klingenschmid folyamatosan törlesztette tartozásait. Partnerei között találunk ulmi, breszlai és bécsi kereskedőket, amiből a nagy összegekkel együtt arra következtethetünk, hogy Klingenschmid jelentős volumenű forgalmat bonyolított le a távolsági kereskedelemben. Vagyonosságát mutatja, hogy összesen 19 és fél fontdénár adót fizetett.⁶⁰ A már többször említett Valt Preus 21 fontot és öt schillinget fizetett adóként. Végül még egy pozsonyi adósságáról rendelkezünk ehhez hasonló közvetett információval. Az augsburgi Georg Österreichernek „mindössze” 65 forintra tartozó Cristof Eisenreich apja

56 Ezekben az esetekben természetesen nem kizárt a pusztá nevégezés lehetősége. A vizsgált személyek tisztségeihez részletesen ld. *Tózsá-Rigó Attila: A pozsonyi politikai elit a XVI. század első két harmadában.* In: *Fons* 14. (2007) 2. sz. 187–277. p.

57 AMB I. Arhív magistratú, B. Mestske knihy, 3. Knihy hospodarske, d Danove knihy (a továbbiakban: 3 d 3) Registrum Taxa (a továbbiakban RT).

58 AMB 3 d 3 RT fol. 1r.

59 AMB 3 d 3 RT fol. 9r, 20r.

60 AMB 3 d 3 RT fol. 5v, 12r, 26v.

kiemelkedően nagy összeggel, 55 fontdénárral adózott. Az esetek nagy többségében tehát elmondható az augsburgiak pozsonyi kapcsolatairól, hogy utóbbi polgárok az átlagosnál nagyobb adóval, vagy az átlagos összeg többszörösével járultak hozzá a város költségvetéséhez.⁶¹

A vagyonság vizsgálata után meg kell kísérelnünk képet alkotni arról, hogy a kérdéses pozsonyiak milyen tevékenységből szereztek vagyonukat. Ehhez lehetőség szerint további forrásokat is be kell vonnunk az elemzésbe. A harmincad 1545. évi emelésével kapcsolatos ügyekről számos irat található az Udvari Kamara lajstromkönyveiben. Az egyik ilyen szerint 1547-ben a pozsonyi Thomas Dreiling nem kevesebb, mint 1500 marhát hajtott át Óvárnál Csehország irányába.⁶² Egy évvel később Dreiling 300 marha vámmentes kivitelére kapott engedélyt a kamarától.⁶³ Számunkra azért érdekes Dreiling személye, mert vele és társával, Wolfgang Reisnerrel szemben az augsburgi Georg Heibrich (Herbrich) 1541 februárjában közel 800 forintos követeléssel lépett fel. Májusban néhány nap eltéréssel már a sankt galleni Bartolome Schobinger, a nürnbergi Peter Bufler, az augsburgi Kruntach Tach, Bartholomäus Welser és egy bécsi polgár tiltja Reisner vagyonát. Rajtuk kívül még két alkalommal két nürnbergi is a Dreiling – Reisner páros hitelezőjeként jelenik meg, összesen több mint 450 forint értékben. Nyilvánvaló tehát, hogy a források tanúsága szerint Dreiling jelentős forgalmat bonyolított le és — a marhaexportra koncentráló kereskedelmi tevékenységének köszönhetően — kiterjedt kapcsolati hálózatot épített ki. A pozsonyi Tiltáskönyvben szereplő kintlévőségei és tartozásai összesen mintegy 1800 forintra rúgnak. Reisner össztartozása pedig mintegy 2480 forintra tehető.

A vizsgált pozsonyiak között számos olyan személyt találunk, akiről csak a *Verbotbuch* szolgál információval. Közülük néhányat a korábbiakban már érintettünk. Mathes Rott 1552–1557 között 42 (!) alkalommal szerepel adósként: az augsburgiak mellett bécsi, bresloui, steyri, müncheni, sankt galleni, itáliai és nürnbergi kereskedők léptek fel tartozásaik behajtása végett a rövid időn belül jelentős adósságot felhalmozó Rott-tal szemben. Nürnbergből hárman négy tiltást tettek Rott vagyonára. Augsburgiak nem kevesebb mint nyolc alkalommal követelték

61 Találunk ugyanakkor olyan esetet is, amely nem illeszkedik ebbe a képbe: a korábban már említett egyetlen női adós férje, Hans Koler másfél fontdénárral adózott. AMB 3 d 3 RT fol. 1r.

62 Österreichisches Staatsarchiv (ÖStA) Finanz- und Hofkammer Archiv (HKA) Hoffinanz-Protokolle (HP) W. Nr. 197., Exp 1547. fol. 4r.

63 ÖStA HKA HP W. Nr. 200. Exp 1548. fol. 92v. Utóbbi ügyből arról is értesülünk, hogy Dreiling 622 guldenrel tartozott a steyri Jörg Furtmosemnek, aki megjelenik a *Verbotbuchban* is, de Dreilinggal közös ügye nem szerepel.

tőle tartozása kiegyenlítését. Az első nagyobb tiltás-csoport Rott-tal szemben 1552-ből származik, ebből az évből egymást követő bejegyzésekben szerepel az augsburgi Georg Österreicher egy 101 forintos, Wolfgang Paller egy 114 forintos, Johan Rösler egy kisebb követeléssel, valamint egy Rottisch nevű polgár szintén a Lech menti városból.⁶⁴ Ugyanekkor jegyeztették be tiltásukat Rott-tal szemben nürnbergi, iglauri kereskedők és négy bécsi polgár is. Paller a következő évben a szintén augsburgi Konrad Herbsttel közösen lépett fel Rott-tal szemben 145 forint tartozás miatt.⁶⁵ Leonhard Weis pedig 234 forint értékben tiltotta Rott vagyonát.⁶⁶ Két évvel később Weis (keresztnev ebben az esetben ismeretlen) megújította a tiltást kisebb összeggel.⁶⁷ Nyilvánvaló tehát, hogy Rott kiterjedt kapcsolatrendszerrel rendelkezett, ennek tekintetében még inkább sajnálatos, hogy vagyonosságáról más forrásban (eddig még) nem találtunk adatokat.

Az ugyancsak gyakran előforduló Gregor Fein vagyonát tiltó 18 személy között találunk többek között nürnbergi, ulmi, itáliai, breslauri, iglauri, bécsi és augsburgi kereskedőt. Az összegek általában 200–400 aFt értékben mozognak, de előfordul 1840 aFt értékű adósság is. Az első vele szemben tett nagyobb tiltás-csoport 1560-ra esik, amikor is 17 követelést jegyeztettek be. Hitelezői között találjuk Wolfgang Pallert és Leonhard Weist. A pozsonyi Kristof Prener szintén két augsburginak tartozott 230, illetve 280 forint körüli összeggel. Ezen kívül még bécsi és nürnbergi partneréről értesülünk. Végül említhetjük még Wolf Schirprantot, aki nürnbergi, iglauri, breslauri és bécsi kapcsolatokkal rendelkezett; az ő tartozásai általában 80–130 forint körül mozognak. Az augsburgiak közül a már többször említett Rottisch tiltotta vagyonát. A továbbiakban áttérünk a kapcsolat augsburgi oldalára, azaz megpróbáljuk a pozsonyi forrásban megjelenő augsburgi polgárokat saját városukon belül elhelyezni, illetve akinél ez további források bevonásával lehetséges, a dunai útvonalon végzett kereskedelmi tevékenységéről információkat közölni.

III. A kapcsolat másik oldala: a dunai útvonal augsburgi kereskedői

Az augsburgi források részletes vizsgálata előtt érdemes összességében áttekinteni, hogy milyen személyeket sikerült azonosítani a pozsonyi forrásban. Az átláthatóság érdekében a következő táblázat összegzi, hogy a dél-német polgárok milyen gyakorisággal és milyen szerepben fordulnak elő a Duna-menti város Tiltáskönyvében.

---

64 AMB a i 1 VB fol. 75r–76v.

65 AMB a i 1 VB fol. 96r.

66 AMB a i 1 VB fol. 96v.

67 AMB a i 1 VB fol. 121v.

1. sz. táblázat. Augsburgi személyek a pozsonyi Tiltáskönyvben

Név	Tiltást tesz	Adós	Képviselő
Fukker, ?*	1	–	
Heibrich (Herbrich), ?*	3	–	
Heibrich (Herbrich), Georg (Gierig)	6***	–	
Herbst, Conrad (Cuntz)	5	–	
Heribis, Hainrich (Herbst, Konrad)**	1	–	
Hertfues, Gutman (Guetman)	1	–	
Mair, Jacob	1	–	
Max (Maxx), Jörg	–	–	1
Österreicher, Georg (Gierig/Jörg)	2	–	
Österreicher, Hans Georg (Gierig)	1	–	
Paller, David	–	–	3
Paller, Wolfgang (Wolf)	8	–	
Rottisch, ?*	4	–	
Rösler (Resl), Johan	2	–	
Tach (Cach), Krontach	1	–	
Trauner, Falt; [Österreicher diener]	1	–	
Weis, ?*	1	–	
Weis, Leonhard (Lienhart)	3	–	
Weis, Leonhard örökösei	3	–	
Welser, Bartholomäus	3	–	
Összesen	47	–	4

* Keresztnév ismeretlen.

** A név olvasata kérdéses, nagy valószínűséggel itt is Konrad Herbstről van szó.

*** Egy alkalommal Haus Herbrich[Heibrich] kifejezés szerepel.⁶⁸

III. 1. Vagyonság – társadalmi státusz. Az augsburgi adólisták és a telekkönyv idevonatkozó információi

A vagyonság vizsgálatánál fontos szem előtt tartanunk, hogy az adólisták csak közvetve tájékoztatnak a teljes vagyronról, mégis az augsburgi adólajstromok folyamatosága és viszonylagos adatgazdagsága nagy segítséget nyújt abban, hogy a vizsgált személyek vagyonosodását elemezhesük. Az 1528–1568 közötti adatok főként abból a szempontból érdekesek, hogy a XVI. század második harmadában hogyan változott a keleti irányú kereskedelemben részt vevő polgárok vagyonsága. Ebben tehát az 1396–1717 között többé kevésbé folyamatosan vezetett *Steuerbücher* lesz a segítségünkre. A nürnbergi városvezetés éppen korszakunk elején, 1529-ben vezetett be egy új polgár-felvételi rendszert, s egyúttal átalakították az adózás rendjét is. Nagy jelentőségű volt, hogy tételelesen lefektették, hogy egy polgárnak mennyi adót kell fizetnie vagyona után. Minden nőnek és férfinak adózni kellett tulajdona után, aszerint, hogy milyen értékre becsülték vagyonukat. Nem csak a házak, hanem a földbirtokok is ide számítottak, utóbbiak annak alapján, hogy azokat a tulajdonos milyen összegért adta bérbe. Az egyes polgárok vagyoadóját városnegyedek szerint jegyezték be. Bár a szabályozás különbséget tett ingó- és ingatlan vagyon között, az adókönyvekben ez — kevés kivételtől eltekintve — nem jut kifejezésre.⁶⁹ Az 1504 és 1717 közötti időszakban hosszútávon rögzült a városi adóláb. Száz (rajnai) forint értékű vagyon után fél forinttal kellett adózni, illetve ingatlan-vagyon esetében 100 forint után negyed forintot kellett fizetni. Ez 0,5, illetve 0,25%-os adólábnak felelt meg. A rendszer természetesen számos kikaput hagyott a polgároknak. Mivel csak hat–hét évente végezték el a polgárok vagyonának felmérését, a közbeeső időben a vagyonukat — jelentős mértékben — gyarapító személyek komoly kedvezményhez jutottak.⁷⁰ A távolsági kereskedelemben tevékenykedő augsburgiak esetében feltételezhető, hogy könnyen szert tehettek ilyen jellegű előnyökre, hiszen lehetőségük volt rövid időn belül akár jelentős hasznot is felhalmozni.

---

69 A XV. század első felében 60 dénár augsburgi pfenig után egy pfeniget kellett fizetni, ami rajnai forintra átszámítva azt jelentette, hogy 100 forint értékű vagyon után 5/8 forinttal adózott az illető polgár, függetlenül attól, hogy ingó- vagy ingatlan vagyronról volt-e szó. Ez 1,66%-os adólábnak felel meg. A XV–XVI. század fordulójára az alábbiak szerint módosult az adó arányított értéke: 1494–1504 között minden 100 forintnyi ingatlan vagyonrész után egy forintot kellett adózni, illetve ugyanilyen értékű ingó vagyon után fél forintot. *Blendinger*, 1972. 37–39. p.

70 *Blendinger*, 1972. 39. p.

A különböző adóosztályok adatai alapján általánosságban kijelenthető, hogy az augsburgi gazdaság prosperáló időszakában (XVI. század első fele) fokozott mértékben nőtt a polgárok összvagyonja. Ez a növekedés az 1550-es évek második felétől megtorpant, s kb. 1618-ig már csak visszafogott ütemű gyarapodás regisztrálható. Ahhoz, hogy az általunk vizsgált augsburgiakat el tudjuk helyezni saját társadalmi közegükben, először meg kell ismernünk a polgári közösség vagyoni rétegeit. Friedrich Blendinger kiváló tanulmányában többféle felosztást is közöl, annak megfelelően, hogy korszakonként hogyan változott a közép- és a felső rétegek vagyoni helyzete, illetve egymáshoz való — létszám- és vagyonosságbeli — viszonya. Témánk szempontjából természetesen a XVI. század derekára vonatkoztatott osztályozás a mérvadó. Ebben az időszakban az alsó-középréteget azok a polgárok alkották, akiknek három forint alatti adót kellett fizetniük. A tulajdonképpeni középréteghez azokat sorolja, akik 3–10 forint közötti összeggel járultak hozzá a város költségvetéséhez, míg a felső-középréteg tagjai 10–50 forint vagyonadót fizettek. Az ötven forint feletti adót fizető csoportot jelöli meg Blendinger felső rétegeként.⁷¹

A Magyarországon megjelenő kereskedők vagyoni helyzete nem csak egy adott időszakban vizsgálható, hanem — az augsburgi adólajstrom jóvoltából — képet kapunk a vagyonosodás folyamatáról is. Ebből a szempontból érdemes kitérnünk arra, hogy Blendinger szerint a század első felében a felső-középréteg mérsékelt növekedését tapasztalhatjuk: a 10–20 forint vagyonadót fizető polgárok aránya 1,7%-ról 2%-ra, a 20–50 forinttal adózóké pedig 1,12%-ról 1,98%-ra nőtt. Jelentősebb növekedés érzékelhető a felső réteg azon csoportjánál, amelynek tagjai 50–100 forint közötti adóval tartoztak évente: arányuk 0,43%-ról 1,15%-ra nőtt. Végül az igazán pregnáns változás a 100 forint fölötti összeggel adózó vagyoni elitnél mutatható ki. Ez a csoport 1498-ban még mindössze kilenc személyt (és családjukat) foglalta magában. Az 1554-es évben már 94 polgár adója sorolható ebbe a tartományba. A legfelső vagyoni csoport aránya ebben a bő fél évszázadban 0,17%-ról 1,14%-ra változott.⁷² A század közepéig tehát egyértelműen regisztrálható Augsburg társadalmának további polarizálódása, amely a vagyoni osztályok egymáshoz való viszonyában

71 A vagyon alapján történő felosztást tovább árnyalja a közösségen belüli presztízs kérdéskörrel. Eszerint néhány a patríciátushoz tartozó tanácsúr (Ieromlott) vagyoni helyzete alapján már nem sorolható a felső réteghez, ugyanakkor számos hirtelen meggazdagodott kereskedő még nem bírt olyan közösségi elfogadottsággal, amely a társadalmi ranglétrán az elitbe emelte volna. *Blendinger*, 1972. 47. p.

72 A gazdagok és a kevésbé vagyonosak közötti távolság érzékeltetésére még egy rövid adatsor: 1498–1554 között az adófizető polgárok száma 54%-kal növekedett. Ezen belül az alsó réteg 88%-os gyarapodást mutat, ezzel szemben a középréteg aránya mindössze 17%-kal nőtt. A fel-

a szociális szakadék növekedéseként csapódott le. A század közepére a felső réteg gyarapodása eléri csúcspontját, s ennek a prosperáló időszaknak a fent vázolt tendenciáit — mint arról már volt szó — a nyugati államcsődök, illetve az azokból eredő negatív következmények törik majd meg. Ezeknek az eseményeknek köszönhetően az augsburgi felső-közép- (és a felső) réteg tetemes pénzügyi veszteségeket szenved el, amelyek nyomát megtaláljuk az adólistákban is, ugyanis az elkövetkező években különösen a nagykereskedőknél a Franciaországban és Spanyolországban „elűzött” befektetések *böse Schulden* címszó alatt jelennek meg, amelyeket a városi tanács döntése szerint nem kellett megadóztatni.⁷³

A Magyarországon megforduló augsburgiak közül kilenc személyt (vagy családot) tudunk azonosítani városuk adójegyzékében. A III/1. sz. táblázat első nevének sajnos nem lehet közelebbről megállapítani, hogy a Fugger család mely tagjáról (tagjairól) lehet szó, ugyanis csak egy szűkszavú megfogalmazással találkozunk: „*di hern fukker*” teszi(k) a tiltást.⁷⁴ Másrésztől a Fuggerek magyarországi tevékenységét, illetve Augsburgon belüli helyzetét a témával foglalkozó szakirodalom már elég részletesen feldolgozta, mindezt figyelembe véve a család vagyonosságának ismertetésétől ezen a helyen eltekintünk.

Welser

A másik nagy augsburgi kereskedőház, a Welserek üzleteiről, városon belüli pozíciójáról ugyancsak számos színvonalas munka született már.⁷⁵ A Fuggerekhez képest viszont igen keveset tudunk a Welser-ház keleti és ezen belül magyarországi tevékenységéről. Mindennek tekintetében kiemelt jelentőséggel bír, hogy a vizsgált pozsonyi forrásban három alkalommal is előfordul Bartholomäus Welser neve. Partnerei között jelentős forgalmat bonyolító kereskedőket találunk. A ko-

---

ső-középréteg növekménye viszont már 111–313% közé tehető, a legszembetűnőbb pedig a vagyoni felső réteg ugrásszerű, 900%-os (!) növekedése. *Blendinger*, 1972. 47–48. p.

73 *Blendinger*, 1972. 48. p.

74 AMB a i l VB fol. 120r. Az adósként megjelölt asszony egyébként kapcsolatban állt brünni és breslauer kereskedőkkel is.

75 A „legfrissebbek” közül utalhatunk többek között a Mark Häberlein és Jacob Burkhardt szerkesztésében megjelent tanulmánykötetre: *Mark Häberlein – Johannes Burkhardt* (szerk.): *Die Welser. Neue Forschungen zur Geschichte und Kultur des oberdeutschen Handelshauses*. Berlin, 2002, továbbá A Welserek tengerentúli tevékenységéhez: *Jörg Denzer: Die Konquista, der Augsburger Welser-Gesellschaft in Südamerika (1528–1556)*. München, 2005.

rábban már említett Wolfgang Reisnertől 1541-ben 520 rajnai forintot követel.⁷⁶ Egy évvel később pedig Andre Schelnachertől és Hans Gleichtől 336 rajnai forintot.⁷⁷ Schelnacher tíz alkalommal szerepel adósként, gyakran Gleichhal együtt, kapcsolatban állt nürnbergi és bécsi polgárokkal is, illetve az augsburgi Georg Heibrichnek is tartozott közel 1000 magyar forint értékben. Ugyanebben az évben Welser még a korábban említett Cristof Prennerrel szemben lép fel követeléssel.

A Welserek a Fugger-család mellett a XVI. század elejére a legjelentősebb kereskedőtársaságok és bankházak közé emelkedtek nemcsak a dél-német térségben, hanem európai szinten is. Saját városukon belül a XV. század utolsó éveit és az 1520-as évek közötti időszakban a két kereskedő-konzern került a vagyoni hierarchia csúcsára.⁷⁸ A Welser–Vöhlin társaság (ld. I. fejezet) szerkezeti felépítését tekintve Bartholomäus Welser (1484–1561)⁷⁹ irányítása alatt jelentős átalakuláson ment keresztül. Bartholomäus kb. 1519-től állt a társaság élén, s irányítása alatt a — korábban sokkal nyitottabb, a társult tagoknak nagyobb beleszólást és jogkört meghagyó — cégstruktúra egyre inkább az egyszemélyi vezetés felé tendált. A Fuggerek a század első felében már azt a jól ismert üzletstratégiát követték, amelynek keretében az árucserére épülő kereskedelemmel szemben egyre inkább a bányászati befektetésekre, valamint a banki ügyletekre koncentráltak. A Welserek tevékenységének súlypontja ezzel szemben megmaradt a tömegcikk (gyapjú, textíliák, fűszer, stb.) forgalmazásánál.⁸⁰ Kereskedelmi hálózatuk kiterjedt a kontinens jelentősebb régióira, ezeken belül kiemelt szerepe volt a németalföldi, illetve a mediterrán térségnek, ké-

76 AMB a i 1 VB fol. 15r.

77 AMB a i 1 VB fol. 24r.

78 *Olaf Mörke-Katarina Sieh*: Gesellschaftliche Führungsgruppen. In: Geschichte der Stadt Augsburg von der Römerzeit bis zur Gegenwart. Szerk.: Gottlieb-Baer-Becker-Bellot-Filser-Fried-Reinhard-Schimmelpfennig. Stuttgart, 1984. 301–312. p. hiv. hely: 302. p. Bár a két kereskedőház története számos, egymásnak megfeleltethető párhuzamos jelenséget mutat, gyökereik és társadalmi beágyazottságuk különböző. A Fuggerek kapcsolatépítés és társadalmi mintakövetés terén a nemesi réteg felé tendáltak, ezzel szemben viszont a városi patriciátushoz régtől kötődő Welserek szociális kapcsolatait, életstílusukat a polgári miliőben gyökerezett és attól elválaszthatatlan volt. *Mark Häberlein*: Fugger und Welser: Kooperation und Konkurrenz 1496–1614. In: Die Welser. Neue Forschungen zur Geschichte und Kultur des oberdeutschen Handelshauses. Szerk. Mark Häberlein – Johannes Burkhardt. Berlin, 2002. 221–239. p. hiv. hely: 221–222. p. (A továbbiakban: *Häberlein*, 2002.)

79 *Reinhard Hildebrandt*: Der Niedergang der Augsburger Welser-Firma (1560–1614). In: Die Welser. Neue Forschungen zur Geschichte und Kultur des oberdeutschen Handelshauses. Szerk. Mark Häberlein – Johannes Burkhardt. Berlin, 2002. 265–281. p. hiv. hely: 274. p. (A továbbiakban: *Hildebrandt*, 2002.)

80 *Häberlein*, 2002. 224–225. p.

sőbb pedig a tengerentúli területeknek.⁸¹ A Fuggerekhez hasonlóan a Welserek is jelentős összegű hiteleket folyósítottak a Habsburgoknak. A két augsburgi kereskedő-konzern 1539–1540-ben együttesen közel 900.000 dukát kölcsönt nyújtott a spanyol koronának.⁸² A kereskedőtársaságoknak nyújtott hitelei is jelentősek voltak. A számos ilyen hitelügylet közül a Grimmel—Neidhart—Seiler társaságnak nyújtott kölcsöneit ragadhatjuk ki. A döntően a nyugati piacokon érdekelt cégnek a negyvenes években több ezer forintos nagyságrendben hitelezett Welser.⁸³ A császári udvarral az utolsó hitelügyletet 1551-ben bonyolította Bartholomäus, amikor is 31.800 dukátot folyósított V. Károlynak. Nem sokkal később (1552–1553-ban) Welser visszavonult a társaság irányításától, s annak vezetését fiának Christophnak adta át. Häberlein szerint annak ellenére, hogy a Welserek által bonyolított árukereskedelem ezekben az években is még igen jelentős volt, ettől az időszaktól már érezhetőek a cég kezdődő válságának jelei.⁸⁴ A II. Fülöp uralkodásának elején bekövetkezett spanyol államcsőd érzékenyen érintette a Welser-házat is, s az immár Bartholomäus fiai által vezetett társaság sokkal nagyobb érdeklődéssel fordult a közép- és kelet-európai üzleti lehetőségek felé.⁸⁵ Amint azonban az 1614-ben jelentett csőd mutatja, nem tudták feltartóztatni a XVI. században elindult válságfolyamatot.

Bartholomäus Welser a vizsgált időszak egyik emblemikus figurájának tekinthető. Házassága által a Welserek egy másik jelentős kereskedő-családdal a Rehlingerekkel kerültek kapcsolatba. A házasságból született 13 gyermek kiházásításánál Bartholomäus ugyancsak szem előtt tartotta a további kapcsolatépítést, így három gyermeke az Imhof családba házasodott be, továbbá ilyen módon jöttek létre rokoni szálak többek között a Rem- és a Herwart családdal is. Miután átvette a Welser-Vöhlín társaság irányítását, a cégstruktúra említett átalakításával egyre inkább háttérbe szorultak a Vöhlínek. Az 1520-as évek második felében Bartholo-

81 A tengerentúli üzletekben (gondolhatunk itt elsősorban a Bartholomäus nevéhez fűződő és a Fuggereknek is mintául szolgáló „Venezuela-projektre”) az Európában már jól bevált faktori hálózat előnyeit igyekeztek — ismételten — kihasználni. Meg kell még jegyeznünk, hogy a kisebb jelentőséggel is, de a Welsereknek is voltak bányászati érdekeltségeik. *Denzer*, 2005. 44–45. p. Ilyen jellegű magyarországi üzleti jelenlétről viszont nincs tudomásunk.

82 Még Bartholomäus vezető szerepre emelkedése előtt, 1519-ben folyósították az első ilyen kölcsönt, 143.000 rajnai forintot a leendő V. Károlynak a császárválasztás költségeire. *Häberlein*, 2002. 228–229. p.

83 A társaság tartozásaihoz és hitelezőihez StA. Abg. KuH. Literalien 10. (Handelsakten der Familien Neidhart, Seiler, Grimmel und Flaum ca. 1547–1554) Fasc. 2.; ill. StA. Abg. KuH. Literalien 13. (Handelsakten betr. Die Familien Alexius Grimmel, Sebastian Neidhart und Hieronymus Seiler, 16. Jh).

84 *Häberlein*, 2002. 233–234. p.

85 *Hildebrandt*, 2002. 275. p.

máus létre hozott egy új céget is, amelynek grümdolásában Ulrich Ehingerrel társult.⁸⁶ Figyelemre méltó, hogy Pozsonyban is gyakran előfordul egy Ulrich Ehinger nevű kereskedő (hét alkalommal tiltó személy, kilenc esetben adós, 19 (!) ügyben pedig képviselő).⁸⁷ Visszatérve Welserre, érdekeltségei — a teljesség igénye nélkül — Lisszabontól és Spanyolországtól, Antwerpenen és Frankfurturton keresztül egészen Lipcséig terjedtek. Keleti irányban bekapcsolódott a réz- és ónkereskedelemben, s a Fuggerek mellett kapcsolatban állt a Thurzókkal is.⁸⁸ Arról sajnos nincs adat, hogy a magyarországi érciktermelésben vállalt-e szerepet.⁸⁹ Az 1540-es években a család polgármestert adott a városnak, Hans Welser személyében.⁹⁰ Bartholomäus is jelentős pozíciókat töltött be a városvezetésben: 1522-től még csak a Nagytanácsban vett részt, 1548–1556 között viszont már a valódi irányító szervként funkcionáló belső tanácsnak, illetve a titkos tanácsnak is tagja volt. Az V. Károlynak nyújtott jelentős hiteleknek köszönhetően megkapta a császári tanácsosi, majd 1532-ben a nemesi címet is.⁹¹

Az 1528 és 1554 közötti időszakban a Bartholomäus neve mellett feltüntetett adóösszegeken keresztül jól követhető a kereskedő-ház fejének és ezáltal a családnak a vagyonosodása. Az első vizsgált évben 210 forinttal adózott Welser.⁹² Ez az összeg már önmagában „feljogosít” arra, hogy — a Blendinger-féle osztályozás alapján — a felső rétegen belül is a vagyonosabbak közé soroljuk. A következő fel-

86 *Wolfgang Reinhard* (szerk.): *Augsburger Eliten des 16. Jahrhunderts. Prosopographie wirtschaftlicher und politischer Führungsgruppen 1500–1620.* Bearbeitet von Mark Häberlein, Ulrich Kinkert, Katarina Sieh-Burens u. Reinhardt Wendt. Berlin, 1996. 921. p. (A továbbiakban: *Reinhard*, 1996.)

87 A Pozsonyban megjelenő Ehinger személye közelebről sajnos nem azonosítható, mindenestre meg kell jegyeznünk, hogy Ehinger pozsonyi kapcsolatai között a politikai elit tekintélyes tagjai is feltűnnek, s közvetítői tevékenysége is kiterjedt kapcsolati hálóra utal. Az általa képviselt személyek 5–5 tiltásnál nürnbergi, ill. bécsi polgárok, ezen kívül eljár még itáliai és iglauri, valamint — két esetben — kassai kereskedők ügyében is. Arra sajnos nincs adatunk, hogy a Pozsonyban felbukkanó Ehinger kapcsolatban állt volna augsburgiakkal.

88 1508–1510-ben maga is Antwerpenbe tette át székhelyét. *Reinhard*, 1996. 921–922. p. Ezek az évek nagy valószínűséggel a cég képviseletében végzett munka keretében „tanulmányidőszaként” szolgáltak az ekkor még 24–26 éves Bartholomäus számára.

89 A család egy másik tagja, Philip Welser 1565-ben szállt be a magyar rézüzletbe. *Kenyeres István*: A királyi Magyarország bevételai és kiadásai a XVI. században. In: *Levéltári Közlemények* 74. (2003) 59–103. p. hlv. hely: 101. p. (A továbbiakban *Kenyeres*, 2003.).

90 Egy a nürnbergi tanácsnak 1544/1545-ben (keltezés bizonytalan) a francia vámok ügyében küldött misszilis említi polgármesterként. StA. Abg. KuH. Akten, Fasc. IV. Nr. 25. fol. 2v. *Reinhard*, 1996. 923. p.

92 StA. Abg. Steurbücher (Mikrofilm) (A továbbiakban SB) Nr. G 39. fol. 43v. Az adó összegét a továbbiakban forintra kerekítve (dénár-összegek nélkül) közöljük.

mérésnél (1534) már 372 forintra módosul az összeg.⁹³ Az ezt követő hat évben ugyancsak jelentős vagyongyarapodás regisztrálható, ugyanis 1540-ben már 530 forint a fizetendő adó.⁹⁴ Ekkorra nagy valószínűséggel már érződtek az 1528-ban kötött „Venezuela-szerződések” profitbeli hatásai. Utóbbi szerződések messzemenő jogokat biztosítottak az augsburgi Welser-konzern számára a bennük foglalt dél-amerikai térség erőforrásainak és kereskedelmi lehetőségeinek a kiaknázására. A negyvenes évekből három hiányos adólista maradt fenn (1542; 1543; 1544). Ezekben nem szerepel Welser. Az 1548. évi jegyzékben viszont újra feltűnik a neve, mégpedig 600 forintos adóösszeggel.⁹⁵ A két majd hat évvel később készített felmérés során csak csekély mértékben módosul pozitív irányban ez az összeg, 1562-ben pedig már csak Bartholomäus örökösei jelennek meg a forrásban, mivel a nagy formátumú családfeje az előző évben meghalt. Összességében megállapítható, hogy a már a század elején is kiemelkedő vagyoni helyzetet és ezzel szoros összefüggésben álló magas társadalmi státuszt Bartholomäus Welsernek sikerült jelentős mértékben tovább javítania.⁹⁶ Tekintve a Welser kereskedőház viszonylag gyors felívelését, illetve a XVII. század eleji bukását, a pozsonyi forrásokban található információ rendkívül fontos időszakban tájékoztat minket a Welserek számára másodlagos jelentőségű térségben végzett kereskedelmi tevékenységről és/vagy hitelügyletekről.

Paller

A következő nagyobb egységet a Paller–Weis–Herbst üzleti csoport tagjainak vagyoni helyzete képezi. A Paller–Herbst és a Paller–Weis konzernekbe társult családok közül elsőként a Pallerek kiemelkedő egyéniségét, Wolfgang Pallert fogjuk vizsgálni. Pallert szintén egy szimbolikus figurának tarthatjuk, minden bizonnyal egy Welserhez hasonló, törekvő és hosszú távon gondolkodó üzletembert képzelhetünk magunk elé. Életpályája azonban sok tekintetben eltér Welserétől. Paller — szemben a patriciátushoz tartozó, katolikus Bartholomäusszal — protestáns volt, s

---

93 StA. Abg. SB Nr. G 70. 1534. fol. 47v.

94 StA. Abg. SB Nr. G 70. 1540. fol. 50 r.

95 StA. Abg. SB Nr. G 72. fol. 64v.

96 Bartholomäus fiainak 1562-ben ugyancsak jelentős adót kellett fizetniük: Christophnál 272 forint, Mathäusnál 388 forint szerepel. Ezekben a bejegyzésekben már érezhető a nyugati államcsődök hatása, ugyanis Christophnál már szerepel a „*Ausgenommen französisch und niederländisch schuld*” ([az adó alól] kivéve a francia és a hollandiai adósság) kitétel. StA. Abg. SB Nr. G 74. fol. 74v. Érdemes megemlíteni, hogy Hildebrandt szerint viszont a francia államcsőd nem jelentett „közvetlen veszteséget” a társaságnak. *Hildebrandt*, 2002. 275. p.

családja a kereskedők osztályához tartozott.⁹⁷ Ez Augsburgban a *Kaufleutestube* rendjébe sorolt családokat jelentette, s társadalmi státusz tekintetében tulajdonképpen a patrícius családok mögötti második vonalat alkotta.⁹⁸ Paller tehát „mélyebbről” indult, mindazonáltal látni fogjuk majd, hogy sikerült több tekintetben is a társadalmi elitbe emelkednie. Hét gyermeke volt, akik közül hármat a Welser családhoz, egyet pedig az Imhofokhoz házásított ki. Több augsburgi kereskedővel is létrehozott hosszú távú társulásokat. A Pozsonyban is előforduló Konrad Herbsttel 1547–1559 között működött együtt, a már többször említett Leonhard Weisszel pedig 1569-től Paller 1582. évi haláláig alkottak közös konzorciumot.⁹⁹ Nyilván nem véletlen, hogy utóbbi társulás nyitó évszáma egybeesik azzal az időponttal, amelytől a Paller–Weis cég jogot nyert a besztercebányai réz forgalmazására.¹⁰⁰ A két család már korábban is egy üzleti körhöz tartozott és számos esetben összehangolták üzleti tevékenységüket. Feltételezhető, hogy az együttműködést új keretek közé helyező cég konkrétan a magyarországi rézüzlet kiaknázására jött létre. Paller számos további rövid távú megállapodást is kötött más kereskedőkkel, akik közül kiemelhetjük Georg Österreichert, akivel Paller 1552-ben és 1556-ban működött együtt 3–3000 forint értékű üzletekben.¹⁰¹ Az első eset nagy valószínűséggel a keleti irányú kereskedelemmel lehetett összefüggésben, mivel ebben az évben Paller és Österreichert közösen léptek fel Pozsonyban Mathes Rott-tal szemben. Az említettek kívül Paller üzleti kapcsolatban volt többek között a Welserekkel, a magyarországi rézüzletben korábban szintén részt vállaló Manlichokkal és a már említett

---

97 Születési helye bizonytalan, egyes feltételezések szerint Bécs, az évszám ismeretlen. *Reinhard*, 1996. 607. p.

98 A kereskedők céhe, azaz a *Kaufleutezunft* a XVI. század első harmadáig a legjelentősebb nagykereskedőket foglalta magában. A céhet alkotó nagykereskedők egy külön erre a célra fenntartott szobában (*Stube*) tanácskoztak rendszeresen. A céhtagok számát nem lehet megállapítani, ugyanis nem vezettek pontos taglistákat. A kereskedőcéh személyi állománya (és befolyása) komoly mértékben csökkent 1538-ban. Ekkor ugyanis jelentős számú kereskedőt vettek fel a patríciusok közé. Utóbbi csoport egy sor család ekkoriban történt kihalása miatt fogyatkozott meg. A XVI. század elejére már csak hét család tartozott a patríciusok közé, akik közül már csak a Welserek, a Rehlingerek és a Herwartok fejtettek ki számottevő gazdasági tevékenységet. A patrícius réteg illetén módon végbement elerőtlenedése miatt hajtották végre a rend történetében az egyetlen ilyen bővítést. A 38 újonnan felvett család többsége pedig nagyrészt a kereskedők céhéből került ki. A *Kaufleutezunft* mégis jelentős gazdasági erővel és a létszámcsökkenés ellenére is komoly politikai befolyással bírt a teljes XVI. század folyamán. *Reinhard*, 1996. XIV–XV.

99 *Reinhard*, 1996. 607. p.

100 *Kenyeres*, 2003. 101. p.

101 *Reinhard*, 1996. 607. p.

Imhofokkal.¹⁰² Érdekeltségei voltak többek között Lisszabonban, Madridban, Vencében, Antwerpenben, Amsterdamban és Danzigban, Bécsben pedig több faktor is dolgozott a cégnek. Jelentős hitelügyletei közül kiemelhetjük a Ferdinándnak nyújtott kölcsönöket (1549-ben 48.000, 1566-ban 60.000 forint). Amint azt említettük, Pallernek sikerült az elit felső rétegébe emelkednie. Ennek bizonyítéka, hogy 1555–1582 között ő volt Augsburg polgármestere. Még Ferdinánd idejében pedig megkapta a császári tanácsosi és a nemesi címet is.¹⁰³

A Pallerek imént vázolt társadalmi felemelkedésével tökéletesen összhangban van a vagyonosságukról az adóösszegek változása alapján alkotott képünk. Az első vizsgált évben (1528) a Wolfgang Paller nevénél feltüntetett összeg értelmezése kérdéses, valószínűsíthető, hogy három forint szerepel.¹⁰⁴ Az 1534. évi bejegyzés már egyértelmű: 12 forintot kellett ebben az évben adóként befizetnie.¹⁰⁵ Ez az összeg meglepően alacsony annak ismeretében, hogy a század második felében milyen volumenű üzletekbe vágott bele a család feje. A következő két felmérés, amiben szerepelt Paller neve: 1540 és 1544, mindkét évben 30 forint hat dénárral kellett hozzájárulnia a város költségvetéséhez.¹⁰⁶ Ez a több mint 150%-os növekedés már önmagában figyelemre méltó. A következő négy évben hasonló arányú vagyongyarapodás regisztrálható, ugyanis 1548-ban 70 forintra rúgott Paller adója.¹⁰⁷ Az 1550. évi listán sajnos olvashatatlan az idevonatkozó bejegyzés, 1554-ből viszont megint van adatunk, eszerint Pallernek ekkor már 130 forintot kellett fizetnie.¹⁰⁸ Az itt tapasztalt vagyonnövekedés a korábban leírt tendenciába illeszkedik. Fontos azonban figyelmet fordítanunk arra, hogy a növekedési arányokkal érzékeltetett vagyongyarapodás nominális értelemben azt jelenti, hogy a negyvenes évek második felétől egyre fokozottabb ütemben gazdagodott a család. Az igazán nagy ugrás 1554–1562 között következhetett be, az utóbbi évben ugyanis már több mint 340 forintban állapították

102 Utóbbiak az 1550-es évektől hiteleztek neki, s az üzleti kapcsolat tovább öröklődött a következő generációra. Az Augsburgi Levéltár adatai között ugyanis megtalálható Wolfgang fiának, Mathias Pallernek az Imhofokkal folytatott levelezése, amelyben az utóbbiak 10.800 forintot követelnek arany dukátban. StA. Abg. KuH. Akten, Fasc. VII. Nr. 28. 1575. július 23., ill. 1575. augusztus 9.

103 Reinhard, 1996. 608–609. p.

104 StA. Abg. SB Nr. G 39. fol. 50v.

105 StA. Abg. SB Nr. G 70. 1534. fol. 46v.

106 StA. Abg. SB Nr. G 70. 1540. fol. 48v; ill. G 71. 1544. fol. 54r.

107 StA. Abg. SB Nr. G 72. fol. 64r.

108 StA. Abg. SB Nr. G 73. fol. 64r.

meg Paller adóját.¹⁰⁹ Végül korszakunk végére már az eliten belül is kiemelkedő vagyont tudhat magáénak a polgármester, hiszen 1568-ban nem kevesebb mint 510 forintot kellett fizetnie.¹¹⁰ Megállapítható tehát, hogy az utolsó 14 évben közel megnégyszerezte, már egyébként is jelentős vagyonát.

Amennyiben a Blendinger-féle vagyoni felosztás szellemében vizsgáljuk a Pallerek vagyonosságát, úgy jól követhető, hogy az 1520/30-as években még csak a középosztály és a felső-középosztály határán mozgott a család. A negyvenes évek közepéig sikerült stabilizálni helyzetüket a felső-középosztályon belül. Az ezt követő években egyre nagyobb ütemű a Pallerek vagyonosodása, az ötvenes évek fordulójára egyértelműen beemelkednek a felső rétegbe, s 1554-től már az utóbbin belül is biztosan a legfelső vagyoni elit tagjai közé sorolhatók. Röviden összegezve tehát Paller szédületes pályát futott be, láthattuk, hogy bár a negyvenes években adója még kb. a Welserek korábban közölt hasonló mutatóinak a tizedét teszi ki, a hatvanas évek második felére vagyonosságban már megközelíti a Welserek szintjét. Paller halála után azonos nevű fia, II. Wolfgang Paller még sikerrel folytatta az apja által megalapozott üzleti tevékenységet, azonban az őt követő generáció idején széthullott a gondosan felépített cég. A család vagyonosságát és társadalmi státuszát tekintve tehát a XVI. század második harmadában egy rendkívül látványos, pozitív intragenerációs mobilitás figyelhető meg, a XVII. század húszas éveitől pedig egy ellenkező előjelű, de hatásaiban hasonlóan drasztikus intergenerációs mozgás regisztrálható.

Weis

Bár Paller korábban társult Konrad Herbsttel, a Weisszel létrehozott konzern nagyobb jelentőségű volt. Mindezt figyelembe véve a Pallerek vizsgálata után a Weis családdal fogunk foglalkozni. A Weis család két kiemelkedő tagja II. Leonhard és fia, III. Leonhard volt. Pozsonyban először 1550-ben léptek fel követeléssel Leonhard Weis örökösei,¹¹¹ két évvel később viszont már Leonhard Weis a tiltó személy. A következő eset kérdéses, 1555-ben ugyanis csak a Weis vezetéknev szerepel,

109 StA. Abg. SB Nr. G 74. fol. 72v. Az adólajstrom bejegyzései alátámasztják a Reinhard-féle prozopográfia adatait. Paller 1562-től már polgármesterként szerepel az adóösszeírásokban is.

110 StA. Abg. SB Nr. G 75. fol. 83v.

111 AMB a i l VB fol. 68r és 75v.

1560-ban viszont már újra Leonhard Weis jelenik meg követelő félként.¹¹² Valószínűsíthető tehát, hogy az 1555. évi bejegyzés is Leonhardra vonatkozik. Az is nyilvánvaló, hogy az 1550. évi tiltásnál II. Leonhard örökösire kell gondolnunk, akinek fia, III. Leonhard a későbbiekben maga is eljár kintlévőségei ügyében. Ennek tekintetében némileg zavaró, hogy az említett örökösök 1557-ben is megjelennek két egymást követő tiltásban.¹¹³ Az örökösök által bejegyeztetett három ügyben három különböző személlyel szemben léptek fel (tehát nem megújított tiltásokról van szó). Mindazonáltal minden további nélkül elképzelhető, hogy III. Leonhard saját követelése mellett „párhuzamosan” a család folyamatosan próbálta behajtatni apja, II. Leonhard korábbi kintlévőségeit is. A magyarországi kapcsolatok szempontjából kiemelkedő jelentőséggel bír, hogy a tiltások szerint a családnak már azelőtt is voltak hitelügyletei a térségben, mielőtt a Paller–Weis konzorcium beszállt a besztercebányai rézüzletbe, sőt kimutathatóak a korábbi generáció (II. Leonhard) ilyen irányú kapcsolatai is.

A fenti gondolatsort támasztják alá a két Leonhard életrajzi adatai. Az idősebb ugyanis 1547-ben halt meg, a fiatalabb pedig 1529-ben született és 1572-ben hunyt el.¹¹⁴ A korábbiakban már tapasztalhattuk, milyen nagy gondot fordítottak a családfeők a házasságokra alapozott kapcsolatépítésre. II. Leonhard szintén ennek szellemében gondoskodott tíz gyermekének jövőjéről: egyik fia például Welser lányt vett feleségül, további kettő pedig a jelentős kereskedőcsaládnak tekinthető Haugokhoz, illetve a magyarországi bányüzletekbe a Paller–Weis cég elődjeként beszálló Manlich családhoz házasodott be. A Heidelbergben tanult II. Leonhardnak a Haug- és a Manlich-céggel folyamatosan voltak hitelügyletei, ezen túl folyósított kölcsönt Ferdinándnak is, így az 1530-as években összesen mintegy 47.000 rajnai forint értékben.¹¹⁵ A kereskedők „rendjén” belül jelentős tekintéllyel bírtak, mindkét Weis tagja volt ugyanis a *Kaufleutestubé*nak. III. Leonhard kereskedelmi tevékenységéről elsőként 1563–1564-ből van adatunk, ekkor a Haug–Langenauer–Linck társaság *dienereként* tűnik föl a forrásokban.¹¹⁶ Négy évvel később saját céget alapított, amely haláláig fennállt, családi vállalkozásában főként

---

112 AMB a i 1 VB fol. 96v, 121v, 143r.

113 AMB a i 1 VB fol. 131v, 132r.

114 *Reinhard*, 1996. 906–907. p.

115 Uo., 1996. 906. p.

116 Uo., 1996. 907. p. Az említett kereskedőtársaság jól kiépített kapcsolatrendszerrel rendelkezett, főként a nyugati, délnyugati irányokban. Az említett térségekben bekövetkező válságoknak köszönhetően 1574-ben mégis csődbe ment. A társaság által lebonyolított forgalom volumenét és kiterjedt kapcsolatait jelzi, hogy a felszámolás három éven keresztül elhúzódott. Az 1574–77 közötti évekről szóló terjedelmes iratcsomóban nem fordul elő Weis neve, ekkor

fiai voltak a partnerei. Legfontosabb lépésként azonban a Pallerrel történt társulását értékelhetjük, amely hosszú távra meghatározta üzleti stratégiáját. II. Leonhard esetében nem tudunk városi tisztségekről, fia viszont 1564–1569 között tagja volt a nagytanácsnak, a halála előtti utolsó évben ő volt a város építőmestere, s Ferdinánd még 1561-ben nemességet adományozott neki. A Pallerekkel fennálló üzleti kapcsolatot rokoni szálon is megerősítették, ugyanis Weis Rosina nevű lányát II. Wolfgang Pallerhez adta feleségül.¹¹⁷ Utóbbi házasság témánk szempontjából kiemelt jelentőséggel bír, hiszen eklatáns példája annak, hogy a magyarországi forrásokban megjelenő augsburgi vállalkozó–kereskedők között nemcsak szoros üzleti, hanem egyben rokoni kapcsolatok is fennálltak.

Az adólajstromokban 1534-ből származik az első értékelhető adat: ekkor II. Leonhard Weisnek mintegy ötven forintot kellett befizetnie, illetve fia, vagy fiai után további 30 forint adóval tartozott.¹¹⁸ Az ötven forintos összeg egészen 1544-ig változatlan maradt. Az 1548. évi felmérésben szereplő Leonhard Weis esetében már nyilván a fiúra kell gondolnunk. Neve mellett szintén 50 forint van feltüntetve.¹¹⁹ Kissé furcsa, hogy az 1550. évi listán csak (nagy valószínűséggel II.) Leonhard lánya szerepel, 1554-ben pedig szintén lánya, továbbá özvegye. Utóbbi évben a lány neve mellett 30, az özvegynél pedig 50 forint szerepel.¹²⁰ III. Leonhard 1562-ben tűnik fel újra, közel 40 forintos adóval. Anyja, II. Leonhard özvegye viszont az eddigiekhez képest nagy összeget, 129 forintot volt köteles ebben az évben befizetni.¹²¹ Az 1568. évi adatok azt mutatják, hogy Leonhardnak sikerült kompenzálnia a korábbi években tapasztalt kismértékű vagyonszökkenést. Az adóösszegek alapján tehát megállapítható, hogy III. Leonhard Weis kisebb ingadozásoktól eltekintve megtudta őrizni az apja által lefektetett egzisztenciális alapot, viszont — legalábbis az adóösszegek alapján — nem sikerült számottevő mértékben gyarapítania a család vagyonát. Ezzel szemben láthattuk, hogy Paller vagyona az ötvenes évek második felében ugrásszerűen megnőtt. Ebből arra következtethetünk, hogy a Paller – Weis konzernbe Paller szállt be jelentősebb tőkével. A Blendinger-féle osztályozást alapul véve a Weisek tartósan a felső-középosztály és a vagyoni elit alsó rétege közötti

---

tehát már nem állt kapcsolatban velük. StA. Abg. KuH. I. Literalien. 8. Akten zum Bankrott der Firma Haug, Langenauer und Linck 16. Jh.

117 Reinhard, 1996. 907. p.

118 StA. Abg. SB Nr. G 70. 1534. fol. 56r.

119 StA. Abg. SB Nr. G 72. 1548. fol. 74v.

120 StA. Abg. SB Nr. G 73. fol. 40v, 74v.

121 StA. Abg. SB Nr. G 74. fol. 84r–v.

határtartományban mozogtak. A városon belüli kapcsolatrendszerüket figyelembe véve inkább a felső réteghez kötődtek.

Herbst

Wolfgang Paller másik cégtársáról, Konrad Herbstről már jóval kevesebb információval rendelkezünk. Herbst az eddig vizsgált személyekhez hasonlóan tagja volt a *Kaufleutstübénak*. Üzleti kapcsolatai között a Paller mellett megtaláljuk a Weis és a bevezetőben említett Jenisch családot (ld. I. fejezet) is. A Paller–Herbst társulás utóbbi 1559. évi halálával elvileg megszűnt,¹²² gyakorlatilag azonban Paller továbbvitte a Herbsttel megkezdett üzleteket.¹²³ Herbst adójáról először 1534-ből rendelkezünk értékelhető adattal, ebben az évben valamivel több mint tíz forinttal kellett hozzájárulnia a város költségvetéséhez. Hat évvel később a rá eső adó már közel három és félszerese volt a korábbinak: 34 forint, tehát magasabb, mint Wolfgang Palleré ugyanebben az évben.¹²⁴ Az 1542. évi összeírásnál még ugyanezzel az összeggel találkozunk, 1548-ban viszont megint jelentős vagyonosodásra következtethetünk, ebben az évben ugyanis több mint 84 forintot kellett befizetnie.¹²⁵ Ugyanez az összeg szerepel hat évvel később is. A következő, 1554. évi összeírásban olvasható a legnagyobb, Herbst által fizetendő adóösszeg: 120 rajnai forint.¹²⁶ Tekintve, hogy a fentiekben vizsgált három személy szoros kapcsolatban állt egymással, érdemes együtt is szemléltetni vagyonosodásukat. Ebben az alábbi ábra lehet segítségünkre:

---

122 *Reinhard*, 1996. 271–272. p.

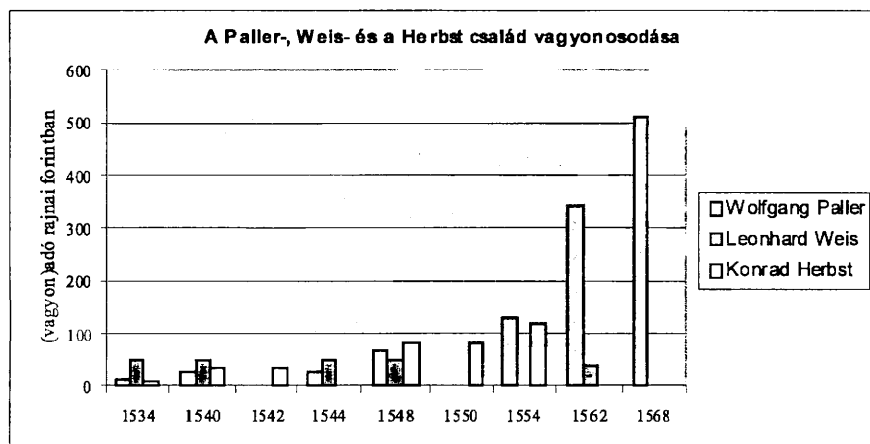
123 *Hildebrandt*, 1996. 29. p.

124 StA. Abg. SB Nr. G 70. 1540. fol. 58v.

125 Az 1542-es adathoz: StA. Abg. SB Nr. G 71. fol. 59r; az 1548-ashoz: G 72. 1548. fol. 72r.

126 StA. Abg. SB Nr. G 73. fol. 4v. Az utolsó vizsgált évben, 1568-ban még szerepel egy Konrad Herbst nevű polgár, 44 forintos összeggel. Az általunk vizsgált Konrad Herbsttel való kapcsolata nem tisztázott. A Reinhard-féle prozopográfiai összeállítás szerint Konradnak nem volt fia, s fivéréként csak Hans Herbst ismert. *Reinhard*, 1996. 271. p.

2. sz. ábra. A Paller, a Weis és a Herbst család vagyonosodása

Herbst tehát Pallerhez hasonló vagyoni rétegből indult. Mindkettőjük meggazdagodása először a negyvenes évek második felében vesz nagy lendületet, az első években Herbst adója még fokozottabb ütemben is növekszik, mint Palleré. Előbbi az 1540/50-es évek fordulójára egyértelműen a felső rétegbe emelkedik, s élete utolsó szakaszában már száz forint feletti adót fizet. Herbst pályájához képest Pallernél abban mutatható ki eltérés, hogy utóbbinál az ötvenes évek második felétől egy rendkívüli mértékű „ugrás” regisztrálható, amellyel a vagyoni elit legfelső, szűk csoportjába emelkedik. Velük szemben a Weiseknek inkább csak a korábbi évtizedekben megteremtett vagyoni szintet sikerült — több-kevesebb sikerrel — konzerválni.

Österreicher

A továbbiakban az Österreicher családnak az Augsburgon belüli helyzetét fogjuk vizsgálni. Az Österreicherek a XV. század második felében még a kézműiparban tevékenykedtek, a XVI. század első éveikig a takács-céh tagjai voltak. Valószínűleg ezekben az években fordultak a posztókereskedelem felé, amely megalapozta a család későbbi jólétét.¹²⁷ A textilipari termékekkel végzett árucserében fontos szerepet játszott a keleti irány. A pozsonyi *Verbotbuch*-ban háromszor fordul elő tiltó személy

127 Riebartsch, 1987. 120. p.

ilyen névvel: 1540-ben, 1550-ben és 1552-ben. A Pozsonyban megjelenő Georg Österreicher minden bizonnyal I. Georg Österreicherrel azonos.¹²⁸ Személye több szempontból is érdekes. Egy évvel azután, hogy először feltűnik a pozsonyi forrásban, saját városában tagja lett a *Kaufleutestubének*, amit mindenképpen jó anyagi helyzetének és a közösség megbecsülésének jeleként értékelhetünk. Ehhez járult még számos fontos tisztség a városi adminisztráció felső szintjén: 1545–1547 között az élelmiszerbeszerzést koordinálta *Proviandherr*ként, 1545–1548 között pedig tagja volt a belső tanácsnak, 1548-ban már polgármester, egy évvel később pedig a *Kaufleutestube* élén találjuk, *Stubenmeister*ként. Nem sokkal később viszont óriási státuszbeli zuhanásnak vagyunk a tanúi, 1552-ben ugyanis elvesztette augsburgi polgárjogát, s kiutasították a városból. Ezután Chemnitzben, majd Lauingenben telepedett le, s 1566-ban Regensburgban halt meg.¹²⁹

Österreicher üzleti sikereit a saját maga alapította cégének köszönhette. Gazdasági potenciálját jelzi, hogy az ötvenes években Wolfgang Pallernek és Konrad Herbstnek is hitelezett 3000–3000 forint értékben. Rajtuk kívül kapcsolatban állt még többek között a jelentős forgalmat bonyolító Haug- és Vöhlín-üzletházzal is, valamint azzal a Bartholomäus Hartpronnerrel, akinek partnerei között olyan nürnbergieket is találunk, akik folyamatosan részt vettek a dunai útvonal kereskedelmében.¹³⁰ Österreichernek Augsburgon kívül érdekeltségei voltak Antwerpenben és Velencében, ezen kívül jelentős üzleteket bonyolított Nürnbergben és Bécsben is. Adója jól tükrözi a fent vázolt gyors emelkedést és a csúcsról történő státuszbeli zuhanást. Az első elemezhető adat 1528-ból való: 14 forinttal kellett hozzájárulnia a város terheihez.¹³¹ A következő években fokozatosan növekszik az összeg, 1534-ben 32 forint volt Österreicher adója, 1540-ben pedig 40 forint.¹³² A negyvenes évek első felében némi megtorpanás tapasztalható, ugyanis 1544-ben nem vál-

128 Élt még egy ilyen nevű augsburgi polgár a korszakban (II. Georg Österreicher), az ő születési évszáma azonban 1534, így kizárhatjuk annak lehetőségét, hogy ő jelent volna meg Pozsonyban.

129 *Reinhard*, 1996. 591–592. p. Riebartsch szerint azért kellett elhagynia a várost, mert a schmalkaldeni háború idején a korábban már protestáns hitre térő család a schmalkaldeni szövetséget támogatta. *Riebartsch*, 1987. 120. p.

130 *Reinhard*, 1996. 591. p. Ezt támasztja alá, hogy Hartpronner könyvelése szerint 1534-ben a nürnbergi Thomas Rochtól vett viaszt. StA. Abg. KuH, Literalien 4. fol. 34v. A pozsonyi *Verbotbuch*ban a nürnbergiek közül Roch szerepel a leggyakrabban. Összesen kilenc tiltást tesz négy személy vagyónára. Megjegyezhető, hogy Hartpronnernek posztót szállított egy Martin Weikman nevű ulmi kereskedő (StA. Abg. KuH, Literalien 4. fol. 58v), akinek két tiltása szerepel Pozsonyban, fivére pedig 11 alkalommal követelt tartozást ugyanott.

131 StA. Abg. SB Nr. G 39. fol. 45v.

132 StA. Abg. SB Nr. G 70. 1534. fol. 50r; G 70. 1540. fol. 52v.

tozik a befizetendő adó. A következő összeírás adatai viszont kiugróan nagy vagyonosodást mutatnak. Az 1548. évi listán Österreicher nevénél több mint 142 forint szerepel.¹³³ Négy éve alatt tehát több mint háromszorosára emelkedett a hozzájárulás mértéke. Arányait tekintve ilyen nagyságú változást ilyen rövid időn belül nem tapasztalhattunk az eddig vizsgált személyeknél. A 142 forint a két évvel későbbi listán nem változik, 1554-ben pedig már csak Österreicher elmaradásairól olvashatunk, amelyek a korábbi években be nem fizetett adóból származtak.¹³⁴ Az 1552. évig mindenesetre Österreichert a vagyoni elitbe sorolhatjuk, aki az eddig említett augsburgiakhoz hasonló vagyoni háttérrel és üzleti kapcsolatrendszerrel bírt.

A III/1. sz. táblázatból kiderül, hogy a vizsgált pozsonyi forrásban (1540-ben) megjelenik egy Hans Georg Österreicher nevű augsburgi is. Azonosítása kérdéses, ugyanis a Reinhard-féle prozopográfiai munkában szereplő Hans Georg Österreicher 1558-ban született. Szóba jöhet még I. Georg fivére II. Hans Österreicher (?–1542), vagy utóbbi fia III. Hans Österreicher (1529–1590). Az idősebb Hans élete utolsó két évében, fia pedig 1551-től haláláig tagja volt a kereskedőcéhnek. Az ifjabb Hans tagja lett az apja és a nagybátyja (I. Georg) által alapított családi vállalkozásnak, továbbá — főként hitelügyletek miatt — üzleti kapcsolatban állt többek között a Paller–Herbst céggel, valamint a Manlich és a Mair családdal. A Pozsonyban előforduló Hans Georg Österreicher azonosításánál tehát a két Hans közül inkább az ifjabbra gondolhatunk. Végül az sem zárható ki, hogy a kérdéses 1540. évi tiltásban is I. Georg Österreicher volt a követelő fél, bár a biztosan hozzá köthető további bejegyzések időben viszonylag távol esnek az első ügytől.

Hertfues

A pozsonyi forrásban megjelenő augsburgiak közül már csak két polgár vagyonoságáról tudunk viszonylag biztos információkkal szolgálni. Gutman Hertfues 1556-ban bécsi polgárokkal együtt a korábban már többször említett pozsonyi Valt Preus vagyonát tiltja. Hertfues 1542-től 1565. évi haláláig tagja volt a kereskedők céhének, emellett részt vett a külső tanács munkájában, üzleteit a rokonaival alapított társaság keretében bonyolította. A harmincas években még az alsó-középosz-

---

133 StA. Abg. SB Nr. G 72. 1548. fol. 67v.

134 Nem tudni, hogy a polgárjogtól történt megfosztásához volt-e köze az elmaradásoknak.

tályra jellemző adót fizetett (két forint).¹³⁵ A következő években (1540; 1544) az összeg hat forintra emelkedett, amely a Blendinger-féle osztályozásban még mindig csak a középosztálynak felel meg. Az évtized végére — a korábbi összegekhez képest — jelentős mértékben nőtt az adója: 1548-ban és 1550-ben is több mint 15 forintot kellett fizetnie. A következő nagy változás az ötvenes évek első felére tehető, mivel 1554-ben már 28 forintban állapították meg az adóját.¹³⁶ A fokozatos növekedés tovább tartott, 1568-ban 35 forint adóról értesülünk, s Gutman halála után özvegye 40 forint adót volt köteles fizetni.¹³⁷ Az eddig vizsgált augsburgiak közül tehát Hertfus indult a „legmélyebbről”, a *Steuerbuch* adatai viszont azt mutatják, hogy kitaróan gyarapította a család vagyonát, melynek eredményeként a hatvanas évek elejére a felső-középosztály és a vagyoni elit határára dolgozta föl magát. Ki kell emelnünk, hogy a korszak végére a korábban bemutatott Weis család vagyoni szintjét is megközelítette, vagy túl is lépte azt.

Rösler

A másik augsburgi, akinek vagyonosságáról még rendelkezünk közvetett információkkal, az a pozsonyi forrásban két ügyben előforduló Johan Rösler (Resl). Egyik alkalommal a korábban már említett Mathes Rott-tal szemben lép fel kis összegű követeléssel. Rösler Hertfueshoz hasonló anyagi szintről indult, 1544-ben három forint adót fizetett.¹³⁸ A következő években nem emelkedik az összeg számottevő mértékben: 1548-ban és 1550-ben is öt forinttal adózik. Figyelemre méltó azonban egy bejegyzés az utóbbi évben. Az adólista szerint ekkor *per sein weib*, azaz feleségén keresztül fizette be az adót.¹³⁹ A pozsonyi forrás információi szerint 1551-ben képviselő útján, 1552-ben pedig már személyesen lép fel követeléssel a Duna-menti városban. Elképzelhető tehát, hogy 1550-ben már úton volt, hogy keleti irányú tüzleteit intézze. Vagyona csak csekély mértékben gyarapodhatott, 1554-ben tíz, 1562-ben pedig 12 forint adót róttak ki rá. Neki tehát nem sikerült a Hertfuesnál tapasztalt felemelkedés.

Az augsburgi adólistákban számos alkalommal szerepel egy Jakob Mair nevű polgár. Amint az a III/1. sz. táblázatból kiderül, Pozsonyban is találkozunk ezzel a

---

135 StA. Abg. SB Nr. G 70. 1534. fol. 50r.

136 StA. Abg. SB Nr. G 73. fol. 67v.

137 StA. Abg. SB Nr. G 74. fol. 77r; G 75. fol. 87v.

138 StA. Abg. SB Nr. G 71. 1544. fol. 59r.

139 StA. Abg. SB Nr. G 72. 1550. fol. 73v.

névvel. Az augsburgi forrásban azonban képtelenség azonosítani, hogy hány személyt takarnak a bejegyzések, továbbá semmilyen támponttal nem rendelkezünk arra vonatkozólag, hogy mennyi adót fizetett az a Jakob Mair, aki Pozsonyban tiltó személyként jelenik meg. Mindezt figyelembe véve, el kell tekintenünk a család vagyonságának elemzésétől.

A továbbiakban áttértünk a lakóhely kérdéskörére. Ebben az augsburgi Telekkönyv, illetve továbbra is az adólajstromok lesznek segítségünkre. A forrásokból nyert információk segítségével a vizsgált polgárokat nem csak vagyoni és státuszbeli mutatók alapján tudjuk elhelyezni saját közösségükön belül, hanem térben is. Utóbbi tényező elválaszthatatlan a társadalmi státusztól, hiszen a város topográfiai szerkezete általában jól illeszkedik a közösség szociális felépítéséhez.

A Telekkönyv (*Grundbuch*) sajnos nem tartogat számunkra túl sok használható információt. Leginkább a Pallerek ingatlanairól olvashatunk adatokat. Ezek szerint az *Obstmarkt*on több házuk is volt a korszak vége felé. Az *Obstmarkt* frekvenciát helye volt a városnak, több szempontból is központi szereppel bírt Augsburg életében. Ha a térképre tekintünk (III/2. sz. ábra), láthatjuk, hogy a tér a városi életnek a szakrális és a világi centruma között helyezkedett el, azaz a Dóm és Városháza között hozzávetőlegesen „félúton” terült el. Ezen túl fontos, hogy a kereskedelmi életben is kiemelt szerepe volt, hiszen — ahogy azt neve is mutatja — vásárokat tartottak ezen a területen.

A *Grundbuch* bejegyzései szerint Wolfgang Paller polgármester 1579-ben az *Obstmarkt* 3. számnak megfelelő házat vette meg Stephan Eндorfer építőmestertől. A környéknek a várostopográfián belül elfoglalt kiemelt helyét, illetve az ingatlan értékét mutatja, hogy a korábbi tulajdonosok között találjuk a patricius Hőchstetter családot és a Fuggereket. Paller megosztotta a tulajdont Magdalena lányával. A ház 1622-ben Magdalena vejéhez, Hans Ulrich Österreicherhez került.¹⁴⁰ A kilencvenes évek elején további ingatlanokhoz jutottak a Pallerek. Az ifjabb Wolfgang Paller valószínűleg már az 1580/90-es évek fordulóján közös tulajdont szerzett egy másik, a téren álló házban, 1591-ben pedig kivásárolta a másik tulajdonos részét (a telekkönyvhöz készített — újkori — mutató szerint a későbbi 15. számnak felel meg az ingatlan).¹⁴¹ Két évvel később a szomszéd házat is Paller vásárolta meg, akinek lányán keresztül az ingatlan később a Sulzer családhoz ke-

140 Magdalena Pallernek a Sulzer családból találtak férjet. Lányát, Regina Sulzert pedig a fent említett Österreicher vette el. StA. Abg. Grundbuch Auszüge 345. D 1–163. Lit. D 70.

141 StA. Abg. Grundbuch Auszüge 345. D 1–163. Lit. D 158.

rült.¹⁴² A Pallerek ingatlanbirtoklása szemléletesen támasztja alá a családnak a korábbiakban már tárgyalt gazdasági erejét. Az *Obstmarkt*on lévő három épület nemcsak a város topográfiai szerkezetén belül elfoglalt kiemelt helyük miatt érdekes: a háznak nyilvánvalóan magas lehetett az értéke is (még ha erről nem is rendelkezünk konkrét információkkal). Továbbá joggal feltételezhetjük, hogy ezeken kívül nyilván volt még ingatlanuk, hiszen Paller polgármester az *Obstmarkt* 3. sz. alatti házat minden bizonnyal nem úgy vette meg, hogy előtte ne lett volna már hasonló ingatlana.¹⁴³ Az 1593. évi szerzemény pedig tulajdonképpen úgy is értelmezhető, hogy a következő generáció vagyonszága ebben a „térbeli terjeszkedésben” mutatkozott meg. Utóbbit támasztja alá, hogy az ifjabb Paller 1600-ban a *Quergasséban* is vásárolt még egy házat.¹⁴⁴ II. Wolfgang Paller tehát vagyoni tekintetben meg tudta tartani, esetleg erősítette is helyzetét. Politikai tekintetben is sikerült többé-kevésbé megőrizni az apja által kivívott pozíciót, hiszen a telekkönyv szerint 1600-ban az ifjabb Wolfgang Paller tanácsstag volt.

---

142 StA. Abg. Grundbuch Auszüge 345. D 1–163. Lit. D 158. A telekkönyvi adatokból kiderül, hogy a Pallerek előszeretettel házasították ki leányaikat a Sulzer családhoz, sajnálatos, hogy nem rendelkezünk érdemleges információkkal a Sulzerekkel fennálló kapcsolatok háttéréről.

143 Az adólistákban 1534–1568 között Wolfgang Paller nevénél mindig a „*von S. Anthonino*” kitétel szerepel. Ezt a városrészt sajnos nem tudtuk lokalizálni.

144 StA. Abg. Grundbuch Auszüge H 1–408. Lit. H 202. Sajnos ennek az utcának az elhelyezkedéséről sem rendelkezünk közelebbi információkkal.

3. ábra. A dunai útvonal kereskedőinek lakhelye Augsburgon belül

A Pallereken kívül egyedül még a Weis család egy ingatlanát lehet viszonylag pontosan lokalizálni. A *Grundbuch* szerint egy Leonhard Weis nevű polgár 1600-ban a *Pfladergasse*-ban adott el egy házat.¹⁴⁵ A *Pfladergasse* a Városháza közvetlen közelében húzódott. A város észak–déli tengelyére illeszkedő *Perlachplatz* (ma *Rathausplatz*) és a tér nyugati oldalán elhelyezkedő Városháza „mögötti” párhuzamos utca déli folytatása. Az *Obstmarkt*től kb. 300–400 méter a távolság. A *Pfladergasse*-i ingatlan 1614-ben Rosina Paller (II. Wolfgang Paller felesége) tulajdonába került, aki — mint azt korábban említettük — III. Leonhard Weis lánya volt.¹⁴⁶

A telekkönyv mellett közvetett információk nyerhetők még az adólajstromokból is. Az adószedők bejárása alapján készült összeírások azonban csak megközelítőleg (városnegyedek szerint) adták meg egy–egy polgár lakhelyét. A Weisek esetében 1534-ben viszonylag pontos lakhely-megjelöléssel találkozunk: *Sant Affra gassen* szerepel Leonhard Weis nevével. Ez az utca minden bizonnyal a fent említett észak–déli tengely déli végénél húzódhatott. Ezt a tengelyt a Lech folyó mentén kialakult kereskedelmi útvonal határozta meg, azaz a város szerkezetének egyik legfontosabb alakító tényezője e fenti kereskedelmi út mentén jött létre. A tengely déli végét a városon belül a Szent Ulrich és Affra székesegyház zárta le, amely a Dóm mellett Augsburg másik fontos szakrális központja volt. A negyvenes évektől viszont a *Hailig kreitzer Thor* kifejezés szerepel Weis neve mellett. Ez a bejárési körzet valószínűleg az *Obstmarkt* és a Dóm szomszédságában elterülő részt takarta (a mai *Heilig-Kreuz-Straße* tulajdonképpen az *Obstmarkt* északnyugati folytatásának és a Dóm közvetlen környékének, a *Fronhof*nak a találkozásánál fekszik). Minden esetben az *intra* kifejezés szerepel, tehát a Weis család háza a Szent Kereszt Kapun belül volt.¹⁴⁷

A Szent Kereszt Kapu városon belüli előterének tekinthető bejárési körzet 1528-ban az Östereichereknel is megjelenik. A későbbiekben azonban (egészen 1554-ig) a *vom Schuster haus*-ként elnevezett városrész szerepel a családtagok adójánál. Topográfiaiilag nem tudjuk ezt a területet közelebbről behatárolni, az viszont nagy biztonsággal megállapítható, hogy ez a bejárési körzet előkelő város-

145 StA. Abg. Grundbuch Auszüge C 243–405. Lit. C 314a, fol. 1r. Az itt említett Leonhard Weis személye pontosan nem tisztázható, ugyanis III. Leonhard Weis 1572-ben meghalt, s neki nem volt ilyen nevű gyermeke.

146 StA. Abg. Grundbuch Auszüge C 243–405. Lit. C 314a, fol. 1r.

147 Az ötvenes évektől jelenik meg a Weiseknél az *Anfang Fugger heuser* kifejezés. Mivel a Fuggereknek számos ingatlanuk volt a városban, nem lokalizálható pontosan, hogy melyik városrésztől lehet szó. Esetleg a közismert *Fuggereira* is gondolhatunk, amely épületegyüttest a Fuggerek szegényház gyanánt hozták létre.

résznek számított. Ezt támasztja alá, hogy ezen a részen nagy előszeretettel vásároltak házakat a tanács tagjai.¹⁴⁸ A következő két összeírásban (1554-ben és 1562-ben) az Österreichereknél már a *vom Rathaus* megjelölés szerepel, ami nyilván egy másik belső kerületet jelentett, valószínűleg a Városháza környékét.

A Szent Kereszt Kapuról elnevezett városrész szerepel a legtöbbször Konrad Herbst nevénél is. Érdekes, hogy az *extra* és az *intra* kifejezések váltakoznak. Nem tisztázott, hogy Herbst a Kapun kívül és belül is rendelkezett-e ingatlannal, vagy változott a lakhelye. Az 1540. és az 1542. évi összeírás *intra* jelöli meg lakhelyét, míg az 1550. évi listában már az *extra* kifejezés olvasható. Az utolsó vizsgált bejegyzés (1568) már egy teljesen új negyedbe teszi Herbstet: ekkor a *von S. Anthonino* megjelöléssel élnek. Ez a bejárás körzet a *Schusterhaus* elnevezésű részhez hasonlóan szintén a polgári elit által preferált városrésznek számított.¹⁴⁹ Ennek tekintetében korántsem meglepő, hogy a korszakban felemelkedő Pallerek 1534-től kezdve folyamatosan ebben a körzetben jelennek meg.¹⁵⁰

Említhető még Gutman Hertfues, akitől mindig a *von Predigern* elnevezésű bejárás körzetben szedték be az adót. A városrésztől nem tudunk közelebbi információt, csak annyit, hogy az adólajstromban ezt a blokkot mindig a *vom Schusterhaus* negyed követi. Ebből következően — amennyiben feltételezzük, hogy a bejegyzések sorrendje az összeírók által megtett bejárás útvonalat követték — elképzelhető, hogy ez a negyed az említett előkelő városrész volt határos. Hasonlóan következőes a Johan Rösler neve mellett feltüntetett városrész: mindig az ún. *schongauer gasse* elnevezésű bejárás körzet szerepel. Sajnos ez sem lokalizálható közelebbről, csak annyit feltételezhetünk, hogy a város déli részén lehetett (Schongau a Lech mentén Augsburgtól délre helyezkedik el), esetleg a korábban már említett Szt. Affra környékén.

---

148 Bernd Roeck: *Eine Stadt in Krieg und Frieden. Studien zur Geschichte der Reichsstadt Augsburg zwischen Kalenderstreit und Parität.* München, 1988. 244. p. (A továbbiakban: Roeck, 1988.)

149 Roeck, 1988. 244. p.

150 1528-ban Wolfgang Paller neve mellett még *Grottenau* (Krotenu) kifejezés szerepel.

III. 2. Kereskedelmi tevékenység, kapcsolatrendszer a dunai útvonalon

A tanulmány utolsó szakaszában a vizsgált augsburgi kereskedő-vállalkozóknak a keleti irányban végzett tevékenységével kívánunk foglalkozni.¹⁵¹ Ahogy arra korábban már többször utaltunk, a dél-német kereskedők által a dunai útvonalon bonyolított forgalomról csak szegényes adatok állnak rendelkezésünkre. A vizsgált térségben kifejtett tevékenységüknek és kapcsolatrendszerüknek természetesen leginkább a Magyarországot elérő szegmensére fogunk koncentrálni.

A korábbi fejezetekből már egyértelműen kiderült, hogy a pozsonyi forrásban megjelenő augsburgiak közül többen üzleti és rokoni kapcsolatban álltak egymással, sőt néhányan kereskedőtársaságot is alkottak. Az augsburgi levéltár forrásaiból jól kivehető, hogy nemcsak az egyes augsburgi polgárok működtek együtt, hanem bizonyos területeken a dél-német városok is igyekeztek összehangolni tevékenységüket. Itt főként az információcserére gondolhatunk, de előfordult, hogy az egyébként egymással konkuráló városok közösen léptek fel érdekeik védelmében. Utóbbira találunk példát Antwerpen felégetése kapcsán, amikor Nürnberg és Augsburg tanácsa közösen fordult Don Juan de Austriához, hogy vegye védelmébe a városban rekedt német kereskedőket.¹⁵² A nyugati piacok beszűkülését eredményező válságokat megelőzően is találunk példát ilyen jellegű kooperációra. Még 1544/1545-ben (keltezés bizonytalan) Hans Welsler augsburgi polgármester a nürnbergi tanácshoz intézett levelet a megemelt francia vámok ügyében. Az 1545. évi wormszi birodalmi gyűlésre már Augsburg, Nürnberg és Ulm is külön megbízottat küldött a francia követekkel tárgyaló császárhoz, hogy elérjék a németekre kivetett adó csökkentését.¹⁵³ Figyelemre méltó, hogy mindhárom város kereskedői megjelennek a vizsgált pozsonyi forrásban, így a nyugati példa nyomán feltételezhető, hogy esetenként keleti irányban is összehangolták lobby-tevékenységüket.

151 Korábban már említettük, hogy a Welserek történetét már viszonylag jól feldolgozták. Ebből kifolyólag a családnak a fejezetcímben jelölt tárgyalásától ezen a helyen eltekintünk.

152 A polgárok hangsúlyozzák, hogy a kereskedőktől nem kevés pénzt és árut raboltak el, s ezen felül további készletek égtek el a tűzvészben. StA. Abg. KuH. Akten. Fasc. VII. Nr. 28. (2. irat-csomó) fol. 79–81. StA. Abg. KuH. Akten. Fasc. IV. Nr. 25. fol. 2v, 3 r–v, 13 r–v, 18 r–v és 20r.

153 Később a három dél-német város egyenesen a francia királyhoz fordul, hogy állítsák vissza a „német nemzet kereskedői szabadságát”. StA. Abg. KuH. Akten. Fasc. IV. Nr. 25. (14) fol. 2v, 3 r–v, 13 r–v, 18 r–v és 20r. Nem csak kereskedelmi ügyekben fordult elő, hogy együttműködtek. Az augsburgi tanács a dél-német régió számos városába elküldött egy 1563-as körlevelet, amelyben egyházi kérdésekben történő egyeztetésre hívta fel a címzetteket, többek között Ulm, Nürnberg, Nördlingen, Memmingen, Kempten, és Schongau tanácsát. StA. Abg. KuH. Akten. Fasc. VI. Nr. 26. (22).

Több ilyen jellegű együttműködésről olvashatunk az 1530/40-es évek fordulóján. Az ausztriai vámok felemelése ügyében egy nürnbergi tanácsos 1538-ban javasolta az augsburgi tanácsnak, hogy folyamatosan tájékoztatassák egymást a fejleményekről.¹⁵⁴ A kölcsönös tájékoztatás megvalósult, s a későbbiekben a passzai vám ügyében jelentős együttműködésre nyílt mód a dél-német városok között. Az iratok szerint a passzai püspök felemelte a passzai vámhelyen a sáfrány után fizetendő illetéket, amely változásról nürnbergi kereskedők vittek először hírt az augsburgi tanácsnak.¹⁵⁵ Az illeték megemlése miatt Bartholomäus Welsler is károkat szenvedett, aki még 1538-ban szállított a Dunán lefelé sáfrányt és a passzai vámosok méltánytalan összeget vetettek ki emberére, illetve feltartóztatták a szállítmányt, jelentős kárt okozva ezzel az augsburgi nagykereskedőnek. Az ügy érdekessége abban áll, hogy Welsler a szállítás lebonyolítására egy ulmi hajóst fogadott szolgálatába, s az augsburgi áruja mellett a szállítmány részét képezte — valószínűleg Welslerrel társult — nürnbergi kereskedők sáfrány-készlete is.¹⁵⁶ Augsburg, Nürnberg és Ulm tanácsa közösen emelt panaszt Ferdinándnál a méltánytalan eljárás és a polgárokat ért károk miatt.¹⁵⁷ Az udvari kamarai iratokban is megjelenik a fenti ügy: a három dél-német város 1543-ban kérvényezte az Alsó-Ausztriai Kamaránál a passzai vám visszaállítását. A kamara felvette a kapcsolatot a püspökkel is, mivel néhány hónappal a városok supplicatioja után beérkezett a püspök állásfoglalása is.¹⁵⁸ A *Gedenkbücherben* sajnos nem említik, hogy milyen kimenetele lett a vitának.

Az Udvari Kamara irataiban számos alkalommal feltűnnek konkrétan megnevezett augsburgi polgárok is, hogy csak a legjelentősebbeket említsük: a Fugger, a Paumgartner, a Neidhart vagy a Herwart család tagjai, továbbá a korszak ugyancsak nagy volumenű forgalmat bonyolító és egész Európát behálózó kapcsolatrendszerrel bíró Haug–Lang–Linck konzern képviselői. Érdemes röviden kitérnünk a Herwartok ügyeire. Korábban már említettük (ld. III/1. fejezet), hogy a patricius Herwartok jelentős kereskedelmi tevékenységet folytattak és rokonságban voltak a Welserekkel. A kamarai iratokban először 1541-ben tűnik fel a Herwartok Wolf Kremer (Chremer) nevű bécsi faktora, aki egy 15.000 forint értékű ezüstvásárlási

154 StA. Abg. KuH. Akten. Fasc. IV. Nr. 25. (6).

155 StA. Abg. KuH. Akten. Fasc. IV. Nr. 25. (10) 1. irat fol. 1r.

156 StA. Abg. KuH. Akten. Fasc. IV. Nr. 25. (10) 1. irat fol. 2r–3r.

157 Felterjesztésükben hangsúlyozzák, hogy a passzai vám megemlése nem csak az ő kereskedőinek okoznak károkat, hanem a kamarának és ezen keresztül az uralkodónak is. StA. Abg. KuH. Akten. Fasc. IV. Nr. 25. (10) 5–7. irat. Ugyanezekben az években a nürnbergiek arról is értesítik az augsburgi tanácsot, hogy a Velence felé tartó útvonalakon szintén felemelték a vámosokat. StA. Abg. KuH. Akten. Fasc. IV. Nr. 25. (10/b) 2–3. irat.

158 ÖStA HKA HP W. Nr. 191. Exp. 1543. fol. 59v, 118v.

ügyletben járt el a hatóságnál.¹⁵⁹ A három évvel későbbi bejegyzések már 60.000 fölötti összeget említenek, ami egyértelműen mutatja a Herwartok jelentős gazdasági potenciálját a térségben.¹⁶⁰ Az 1545. évi lajstromkönyvekből kiderül, hogy Herwart társa egy Hans Rott nevű ulmi polgár volt, akivel közös érdekeltségeik voltak Kutenbergben és Joachimstahlban.¹⁶¹ Több 1546-ból származó bejegyzés utal arra, hogy a Herwartok tiroli ezüsttel is foglalkoztak, s ez itteni üzletben olyan további „nagy nevekkel” társultak, mint a Fuggerek, a Paumgartnerek, vagy a Neidhartok.¹⁶²

Az augsburgiak magyarországi kereskedelmének általános jellegű áttekintéséhez segítségünkre lehet Ember Győzőnek az 1542. évi harmincadnaplókat feldolgozó, nagyszabású munkája. Ember kimutatásai szerint a német kereskedők Magyarország nyugati partnerei között — az ausztriaiak után — a második helyet foglalták el. Jelentős részesedésüket a kivitelben képviselt magas arányuknak (8,81%) köszönhették, fő kiviteli cikkük, az élőállat volt.¹⁶³ A német kereskedők túlnyomórészt minden bizonnyal a dél-német térségből kerültek ki. Mindennek tekintetében meglepő, hogy az 1542. évi vámnaplókban csak egy augsburgi kiskereskedő fedezhető fel, főként, hogy ebben az évben Pozsonyban személyesen megjelent három augsburgi is, köztük Bartholomäus Welser két alkalommal is tett tiltást.¹⁶⁴ Az augsburgiaknak a dunai útvonal Bécstől keletre eső szakaszán végzett tevékenységéről nagyon keveset tudunk. Warnemünde több mint fél évszázados tanulmánya több olyan családot is vizsgál, akik látókörünkbe kerültek az elemzett pozsonyi forrásban. Sajnos azonban az említett szerző is elsősorban a családok nyugati és déli irányú kereskedelmi tevékenységére koncentrált. További támpont-

159 ÖStA HKA HP W. Nr. 190. 1541. fol. 13v, 15r és 57r. A pozsonyi Tiltáskönyvben is találkozunk egy Wolf Kremer nevű bécsi személlyel, aki 1546-ban lépett fel a pozsonyi Caspar Rudolfal szemben. AMB a i 1 VB fol. 42r. Utóbbi partnerei között Kremer mellett találunk még prosnitzi, breslauer és itáliai kereskedőt is.

160 ÖStA HKA HP W. Nr. 193. 1544. fol. 24r.

161 ÖStA HKA HP W. Nr. 194. Exp. 1545. fol. 123r, fol. 174v. A nemesércek mellett pedig kereskedtek többek között szövetekkel, sóval, salétrommal és fával is. ÖStA HKA HP W. Nr. 199. Exp. 1548. fol. 72v, 74r.

162 ÖStA HKA HP W. Nr. 199. Exp. 1548. fol. 106r. A kamarai iratoknak a fenti vizsgálati szempont alapján végzett feldolgozása jelenleg az 1540-es évek végéig terjed, a kutatás előrehaladtával reményeink szerint további információkat nyerhetünk a dél-német kereskedők itt elemzett tevékenységére.

163 *Ember Győző: Magyarország nyugati külkereskedelme a XVI. század közepén.* Bp., 1988. 232; 237. p. A továbbiakban: *Ember*, 1988.

164 Az említett kiskereskedő Peirl Kristófként szerepel Embernél, az általa behozott áruk vámértéke nem érte el a 100 forintot sem. *Ember*, 1988. 521. p.

ként még a Paller-ház iratairól készült regeszta- és forrásgyűjtemény szolgálhat.¹⁶⁵ Mindennek tekintetében kiemelt jelentőséggel bírnak azok a magyarországi források, amelyek az említett témakörrel szolgálnak adatokkal. A továbbiakban családoként mutatjuk be az idevonatkozó információkat.

Paller

Paller — a korai kapitalista vállalkozó „eszmei” mintájához híven — több területre koncentrált. Az 1570-es évekig az árucseré dominált üzleti tevékenységében. Amint azt korábban már láthattuk a hatvanas évek második felétől egyre inkább az ércikermelésre (Magyarország, Tirol, Szászország) és az érckereskedelemre helyezte át üzleti súlypontját, továbbá jelentős kölcsönöket folyósított a Habsburgoknak. A bécsi udvarhoz való erős kötődés megmaradt, sőt tovább mélyült az idősebb Wolfgang Paller halála (1582) után is. Mindennek eredményeként Paller fiának 1590-ben már 200.000 forinttal tartozott az udvar.¹⁶⁶ A vizsgált pozsonyi forrás egyértelművé teszi (nyolc tiltás Wolfgang Pallertől), hogy a hitelügyletek alacsonyabb szinten is fontos szerepet tölthettek be Paller üzleti stratégiájában.

Korábban már említettük, hogy id. Wolfgang Paller Konrad Herbsttel 1547–1559 között, (III.) Leonhard Weisszel pedig 1569–1582 között alkottak egy-egy társulást. A kamarai iratok rávilágítanak arra, hogy a három családnak már a század első felében is volt közös ügylete. Az Udvari Kamara 1547. évi protokollumában az olvasható, hogy a Paller–Herbst társaság egyeztetett Leonhard Weisszel és rendezték egymással szemben fennálló adósságaikat. A bejegyzés II. Leonhard Weis halálának évében született, így valószínűsíthetjük, hogy annak fia hajtotta végre Pallerékkal az egyeztetést.¹⁶⁷ Reinhard Hildebrandt is azon az állásponton van, hogy már az idősebb Weis idejében is együttműködött a három család. II. Leonhard Weis 1547. évi halála után fiai (III.) Leonhard vezetésével alakítottak céget, Paller pedig Herbsttel társult.¹⁶⁸ A Paller–Herbst társaság hozzávetőleges forgalmáról tájékozódhatunk még ugyanebből az évből, ugyanis a kamara engedélyezte nekik, hogy a korábban általuk folyósított kölcsön ellentételezéseként 8000 forint vám megfizetése alól mentesüljenek az óvári harmincadnál. A Passautól (a Duna folyásával megegyező irányban) kb. 25 km-re fekvő dunai vámhelynél, Engelhartszellnél érvényesítendő,

---

165 *Hildebrandt*, 1996.

166 *Warnemünde*, 1956. 142–143. p.

167 *ÖStA HKA HP W. Nr. 197. Exp. 1547. fol. 62v.*

168 *Hildebrandt*, 1996. 27. p.

4000 forintos mentességet viszont ugyanitt elutasították.¹⁶⁹ Nagy jelentőséget tulajdoníthatunk az ezekhez hasonló üzleti formáknak. Egyes szerzők szerint az ilyen tőkés társulások a korabeli gazdasági fellendülés legfőbb katalizátoraiként értékelhetők.¹⁷⁰ A Paller–Herbst cég tevékenységének az ún. udvari hitelezés állt a központjában. Ennek egyik leggyakoribb formája az volt, hogy Pallerék a birodalmi segélyek kiállításához nyújtottak kölcsönöket.¹⁷¹ Nagy valószínűséggel ilyen hitelügyletek állhattak a háttérben, mikor a harmincad elengedése ügyében leveleztek a kamarával.

A Paller–Weis társulás gazdasági erejét mutatja, hogy mikor átvették Mathias Manlichtól a besztecebányai üzletet, a szerződés szerint első lépésként ki kellett váltani Manlich ott lévő befektetéseit (minden bizonnyal Manlich által vásárolt ingatlanokról, bányászati berendezésekről lehetett szó), amelynek ellentételezéseként Paller és Weis 279.000 forintot fizettek ki Manlichnak. A hetvenes években közel 33.000 mázsa rezet vittek ki Lüneburg, Nürnberg és Frankfurt irányába. Az augsburgi konzorcium jól ki tudta aknázni a XVI. század utolsó két évtizedében jelentkező konjunktúrát, valamint sikerült elérniük, hogy a piaci árhoz képest jóval alacsonyabb árat kelljen fizetniük az ércért a kamarának, így jelentős nyereségük származott a magyarországi bányászati üzletből. A századforduló utáni nehézségeket további befektetők (pl. a bécsi Lazarus Henckel, ill. a Weis családdal rokoni kapcsolatba került itáliai–bécsi Bartholomäus Castell) bevonásával sikerült áthidalni.¹⁷²

Az augsburgi kereskedő–vállalkozók közül Wolfgang Paller jelenik meg leggyakrabban a pozsonyi Tiltáskönyvben. Összesen nyolc alkalommal jelentett be követelést 1550 és 1560 között. Partnerei között olyan személyeket találunk, mint a korábban már többször említett Lucas Maier, Gregor Fein, Paul Klingenschmid, Mathes Rott és Valt Preus. Utóbbi három személy vagyona két–két alkalommal tett tiltást. A Wolfgang Paller által bejelentett követelések összértéke átszámítva megközelíti a 2000 aFt-ot. Legnagyobb összegben a pozsonyi politikai és vagyoni elit kiemelkedő személyiségétől, Valt Preustól követeli tartozás kiegyenlítését. Üzlettársával, Konrad Herbsttel közösen léptek föl 1554-ben Preusszal szemben

---

169 ÖStA HKA HP W. Nr. 197. Exp. 1547. fol. 138r.

170 Rajkay, 1984. 252. p.

171 Hildebrandt, 1996. 27. p.

172 Kenyeres, 2003. 101. p.; Warnemünde, 1956. 143–144. p. A magyar rezet Hamburgon keresztül Angliába, ill. Lisszabonba és spanyol kikötőkbe szállították. Uo. A fenti tőke-invesztícióknak köszönhetően a Pallerek egészen 1623-ig részt vettek a magyarországi rézkitermelésben. Hildebrandt, 1996. 39. p.

1095 rajnai forint megfizetéséért.¹⁷³ Egy évvel később a követelést 1193 magyar forintra módosították.¹⁷⁴

Az 1554. évi bejegyzésnél egy másik Paller is megjelenik a forrásban, ugyanis Preusszal szemben David Paller képviselte Wolfgang Pallert és Herbstet. David neve még egy alkalommal fordul elő: Wolfgang Paller utolsó követelésénél, mikor is az augsburgi polgármester David közbenjárásával Gregor Feintől igyekszik „behajtani” utóbbi tartozását.¹⁷⁵ Ugyancsak a *Verbotbuch*ből derül ki, hogy David Paller Wolfgang Paller unokaöccse volt, s az ötvenes években a Paller–Herbst társulás *diener*eként látta el a cég képviseletét. Ezzel a Paller család az egyetlen az augsburgiak között, akik közül két konkrétan megnevezett családtag is megjelenik a pozsonyi forrásban (a Pallerek üzleti tevékenységét ld. még lent *Herbst* és *Weis* alatt).

Herbst

Konrad Herbstnek a vizsgált kereskedelmi útvonalon végzett tevékenységéről sajnos csak nagyon kevés adattal rendelkezünk. Üzlettársa, Paller tárgyalásánál a fentiekben már említettük a kamarai iratok idevonatkozó információit. Az engelhartszelli, valamint az óvári vámhelyekkel kapcsolatos kérvényeik, pontosabban az azokra érkezett kamarai válaszok egyértelműen mutatják, hogy a Paller–Herbst társulás jelentős mennyiségű árut — és tőkéit — mozgatott meg a térségben. A forrás nem tudósít a kivitt árurol, így csak feltételezhetjük, hogy marhakivitel állhatott a háttérben. A 8000, ill. 4000 forintos vámtételek az Ember Győző-féle kereskedői kategóriák fényében is kiugróan magasnak számítanak. Az Ember által vizsgált 1542-es évben az 1000 forint fölötti forgalmat bonyolító kereskedők száma (113) az összes kereskedő 7,4%-át tette ki. A kivitelben pedig 78 személy vett részt 1000 forint fölötti vámértékkel. A német térségből pedig mindössze egy (!) ilyen kereskedőt sikerült kimutatnia Embernek.¹⁷⁶

A Paller–Weis–Herbst üzleti csoport családjai közül a Herbstekről tudunk a legkevesebbet. Egyetérthetünk Hildebrandttal abban, hogy a család minden bizonyosan kapcsolatban volt az augsburgi gazdasági élet más jelentős szereplőivel is. A Paller–Herbst társulás udvari üzleteit korábban már említettük. A hitelügyletek volumenét érzékelteti, hogy a Paller–Herbst cég 1549-ben 48.000 forint, 1550-ben pedig

---

173 AMB a i 1 VB fol. 109r.

174 AMB a i 1 VB fol. 116r.

175 AMB a i 1 VB fol. 142v.

176 *Ember*, 1986. 537., 535. p.

53.000 forint értékben folyósított hitelt az udvarnak.¹⁷⁷ Konrad Herbst 1559. évi halála után Paller egyedül vitte tovább a céget.¹⁷⁸ Herbst keleti irányú tevékenységéhez érdekes adalékkal szolgál, hogy 1539-ben Leonhard Weis egy, az udvarral hitelügyekben folytatott tárgyalásra Konrad Herbstet küldte Bécsbe.¹⁷⁹

A szakirodalom által eddig vizsgált források szükszavúságával ellentétben a pozsonyi forrásban gyakran találkozunk Herbst névvel, ugyanis öt vagy hat alkalommal tesz tiltást. A bizonytalansági tényező abból ered, hogy egy 1550. évi ügyben bizonytalan a név olvasata. Mindenesetre a *Heribis* vezetéknevvel feltüntetett személy Wolfgang Pallerrel tilt együtt, tehát nagy a valószínűsége annak, hogy itt is Konrad Herbstről van szó. Herbst partnerei között olyan jelentős pozsonyi személyeket találunk, mint Paul Klingenschmid, Mathes Rott, Valt Preus vagy Lucas Maier. Minden esetben Pallerrel közösen lép fel, követeléseiknek a Herbstre eső része mintegy 1600 forintot tesz ki. A legnagyobb összegű tiltást Valt Preus vagyonára teszi (ld. fent Pallernél).

Weis

A Weiseknek a térségben végzett üzleti tevékenységéről a legjelentősebb adatunk tulajdonképpen az, hogy beszálltak a magyarországi rézkitermelésbe és -kereskedelembé. A koncesszió körülményeiről és a Paller–Weis konzorcium által lebonyolított rézkereskedelemről a korábbiakban már szoltunk. A Paller–Herbst társuláshoz hasonlóan ez a konzorcium is bekapcsolódott az udvari hitelezés ígéretes üzetébe. Még II. Leonhard idejében, 1543-ban a besztercebányai rézüzetben a Weis–Paller társaság elődjének számító Mathias Manlich és Leonhard Weis közösen 10.000 fo-

---

177 *Hildebrandt*, 1996. 58–59. p.

178 Uo., 1996. 29. p. A szerző még a Wagner családot említi, mint akik szorosan kötődtek a fenti üzleti körhöz.

179 A forrás Weis rokonaként jelöli meg Herbstet. Uo., 1996. 50. p. A két család együttműködésére az augsburgi „tőzsdei” könyvekben is találunk példákat, így 1554–55-ben több ezer forint értékű üzletekben vettek részt közösen. *Friedrich Blendinger* (szerk.): *Zwei Augsburger Unterkaufbücher aus den Jahren 1551 bis 1558*. In: *Deutsche Handelsakten des Mittelalters und der Neuzeit*, Bd. 18. Stuttgart, 1994. 141. p. és 316. p. Kapcsolatuknál érdemes még a azt a korábban említett tényt újfent hangsúlyozni, hogy Herbst és Weis sokáig egyazon adózási körzetben lakott.

rintos kölcsönt nyújtott a kamarának két hónapos lejáratra.¹⁸⁰ Egy 1573. évi kamarai bejegyzés szerint Leonhard Weis és Paller egy 60.000 forintos kölcsönből fennmaradt közel 20.000 forintos tartozás kiegyenlítését kérte a cseh kamarától.¹⁸¹ Még 1569-ben pedig éppen Pozsonyban egyeztek meg egy 30.000 forintos hitel folyósításáról.¹⁸² Utóbbi kölcsönből 1574-ben a kamarának még mindig volt egy 13.000 forintos elmaradása.¹⁸³ Az Alsó-Ausztriai Kamara egyik levelében azt a javaslatot vetette fel, hogy a Paller–Weis céggel szemben fennálló tartozás kiegyenlítésébe be kell vonni a pozsonyi és az óvári harmincad-hivatalt, valamint a Körmöci és a Selmeci Kamarát is. A levélből az is kiderül, hogy a Paller – Weis konzorcium az udvarnak folyósított kölcsönügyleteket arra is fel tudta használni, hogy befolyásolja (azaz alacsonyban tartsa) a réz kamarai felvásárlási árát is.¹⁸⁴

A Weis család kapcsolatrendszerében a Pallerek mellett a Welserek is fontos szerepet játszottak, utóbbi családdal nem csak üzleti, hanem rokoni kapcsolatuk is volt. A rézüzet mellett a posztó- és a borskereskedelem kapott még kiemelt szerepet a Weis cég profiljában.¹⁸⁵ A dunai útvonalon kifejtett tevékenységükkel kapcsolatban figyelemre méltó momentum, hogy 1546-ban Leonhard Weis és rokonai kérték a kamarát, hogy a család tulajdonában lévő bécsi vagyontárgyakat, amelyeket a kamara korábban zárolt, bocsássák újra a család rendelkezésére. A dokumentumból sajnos nem derül ki, milyen jellegű vagyonról van szó, illetve hogy miért zárolták.¹⁸⁶ Ezen túl sajnos csak egy említésre méltó információval rendelkezünk: az 1547-ben elhunyt II. Leonhard Weis egyik fia, Tobias Weis Bécsbe tette át székhelyét, ezzel egyúttal ki is szállt a családi cégből, amelynek irányítása III. Leonhard kezében összpontosult.¹⁸⁷

A vizsgált pozsonyi forrás is egyértelművé teszi, hogy a Weiseknek a térségben végzett tevékenysége nem korlátozódott a rézüzet kiaknázására. Továbbá figyelemre méltó, hogy nem csak a Paller–Weis konzorciumot megalakító III. Leonhard Weisnek voltak magyarországi érdekeltségei, hanem már apjának, II. Leonhardnak is. Utóbbi többek között posztóval (is) kereskedett. Erre utal, hogy az augsburgi Jörg Ott posztókereskedő könyvelésében megtaláljuk Leonhard Weis

---

180 ÖStA HKA HP W. Nr. 191. Exp. 1543. fol. 46r. Bár ekkor még életben volt az idősebb Leonhard Weis, az is elképzelhető, hogy a család részéről fia kötötte meg a hitelügyletet.

181 *Hildebrandt*, 1996. 126. p.

182 Uo.

183 Uo., 127. p.

184 Uo., 172. p.

185 *Kellenbenz*, 1984. 277. p.

186 ÖStA HKA HP W. Nr. 195. Exp. 1546. fol. 112r.

187 *Warnemünde*, 1956. 161–162. p.

nevét. Eszerint Ott az 1530-as évek elején tartozott Weisnek, s az adósságot úgy egyenlítette ki, hogy londoni posztót adott át hitelezőjének.¹⁸⁸ Amint azt korábban már említettük, a Weisek pozsonyi „jelenléte” két részre osztható. Az egyik tiltás-csoportban (három bejegyzés) II. Leonhard Weis örökösei lépnek fel az elhunyt kintlévőségiért. Ezek összesen közel 600 forintot tettek ki. A tiltásokból arról is értesülünk, hogy az idősebb Leonhard nem csak pozsonyiakkal állt kapcsolatban. A nagyszombati Anthon Muschkan vagyonát például 1557-ben 132 (rajnai) forint értékben tiltják utódai. Az ügyben a korábban már említett (ld. II. fejezet) bécsi Jörg Tretschaff képviseli az örökösöket.¹⁸⁹

III. Leonhard Weis adóai között olyan személyeket találunk mint Mathes Rott, vagy Gregor Fein. Weis követelése 110–240 forint között mozognak. Egy 1552. évi ügyben egy bizonyos Jörg Max képviseli Leonhard Weis-t egy Schemnitzki nevű személlyel szemben. A bejegyzésben Weis *diener*ként jelölik meg Maxot. Minden bizonnyal már III. Leonhard emberéről van szó, akit egyéb információ hiányában szintén augsburgi személynek vettünk. Az ügy érdekessége, hogy néhány nappal később Wolfgang Paller és Georg Österreicher, valamint két bécsi polgár tiltást jegyeztetett be Mathes Rott vagyonára. Paller és Österreicher is képviselő útján járt el, viszont mindhárom augsburgit más-más személy képviselte. A későbbi üzlettársak, Paller és Weis tehát ezekben az ügyekben nem hangolták össze tevékenységüket.

Österreicher

A Herwart, a Rem és a Welser családhoz hasonlóan az Österreicherek is a korszakban emelkedtek fel.¹⁹⁰ Ez a prosperáló időszak jól követhető a család vagyonosodásán keresztül. A korábbiakban láthattuk, hogy az 1528. évi adóösszeg (14 forint) a negyvenes évekre megtízszereződik. Az igazán nagy ugrás az utóbbi évtized közepén következhetett be, mivel az 1548. évi adóösszeg 1544-hez képest kereken 100 forinttal volt magasabb (ld. III/1. alfejezet). Az 1548-as évben politikai síkon is a „csúcsra” jutott Georg Österreicher, hiszen amint azt láttuk, polgármesterré választották.

---

188 Ott partnerei között szerepel még Mathias Manlich is. StA. Abg. KuH I. Literalien 3. (Schuldbuch des Geschlachtgewanders Jerg Ott 1506–1536) fol. 64v–65r. Érdekesképpén megjegyezhetjük, hogy a forrás hasznos adalékkal szolgál a különböző színű posztók árára vonatkozólag.

189 AMB a i 1 VB fol. 132r.

190 *Kellenbenz*, 1984. 275. p.

Az Österreicherek meggazdagodásának alapja családi vállalkozásuk volt. Tevékenységük súlypontját az árucserére helyezték, ennek keretében elsősorban textilipari termékekkel kereskedtek. Üzleti stratégiájukban csak kisebb hangsúlyt kaptak a kölcsönügyletek, általában csak a marhakereskedelembé szálltak be hitelekkel. Az ilyen jellegű — a textilipari termékek kereskedelmére alapozott — specializáció egyre ritkább volt a korszakban, ebből a szempontból tehát a család kivételt képezett a többi nagy kereskedőházzal szemben.¹⁹¹ Az augsburgiak Genovában tevékenykedő faktora kapcsán az I. fejezetben már említettük (ld. Christoph Furtenbach személye), hogy az Österreicherek vászonáruk mellett rézzel, és sáfránnyal kereskedtek déli irányban.¹⁹² Az Österreicher-ház által kiépített faktori hálózat tulajdonképpen csak egy lazább szerkezetű rendszerként fogható fel, amelyet természetesen az augsburgi központból irányítottak. Állandó faktorokat foglalkoztattak Bécsben, Genovában és Firenzében. A kereskedelmi hálózat kevésbé fontos pontjain csak ideiglenesen alkalmaztak dienereket. A barhent-felvásárlás és kereskedés szempontjából a dél-német és a kelet-közép európai térség volt számukra kiemelt jelentőségű.¹⁹³ Fő felvevő piacaik közé tartoztak az osztrák és a magyar területek, Bécs központtal.

A kamarai iratokban Hans Georg Österreicher névvel találkozunk. Egy 1540. évi bejegyzésből kiderül, hogy az Österreicherek érdekeltek voltak réz- és önkereskedelemben is. Az irat szerint Hans Georg Österreicher képviselte ekkor a családi céget (figyelemre méltó, hogy a neve alatt bejegyzett pozsonyi tiltás is 1540-ből való), amely ekkor Libetbányáról szállított ércet.¹⁹⁴ Kisebb összegben az udvarnak is hitelezett a cég: 1546-ban Georg Österreicher azzal fordult a kamarához, hogy mikor

---

191 *Warnemünde* 1956. 137. p. Warnemünde a fent vázolt specializációt az üzletmenet racionalizálásaként értékeli. Nehezen érthetünk egyet ezzel a megközelítéssel, hiszen az üzleti tevékenység ilyen jellegű behatárolása számos veszélyt is rejtett magában. Többek között az eddigi vizsgált kereskedőházak példáján is láthattuk, hogy a prekaptalista gazdasági rendszerben a sikerhez (vagy egyszerűen a fennmaradáshoz) nagyban hozzájárulhatott, ha egy társaság több területen is befektetéseket hajtott végre.

192 *Kellenbenz*, 1984. 274. p.

193 Termékeiket többek között Augsburgban, Ulmban, Kemptenben, Memmingenben vásárolták föl, illetve jelentősek voltak még a bajor területekkel fenntartott kapcsolataik (pl. Passau). Itáliából az említett városok mellett még Cremonával és Luccával tartottak fenn hasonló kapcsolatot az ott előállított barhent, ill. selyem miatt. Kisebb mennyiségben kereskedtek nürnbergi és steyri fémárúkkal, valamint fűszerekkel is. *Warnemünde* 1956. 138–140. p.

194 ÖStA HKA HP W. Nr. 189. 1540. fol. 121r.

várható annak a 2000 rajnai forintnak a megfizetése, amelyet ő még 1538-ban egy Michel nevű zsidóval közösen hitelezett a kamarának.¹⁹⁵

Georg Österreicher pozsonyi partnerei között ott találjuk a vagyoni elithez tartozó Cristof Eisenreichot és Mathes Rottot. Österreicher a Pozsonyban bejegyeztetett követeléseiben kis- és közepes összegek miatt lépett fel. Hozzá hasonlóan a család másik tagja, Hans Georg Österreicher is kis összeg miatt tett tiltást. Az Österreichereknél kell még megemlítenünk Valt Traunert, aki ugyancsak alacsony összegű követeléssel szerepel. Traunert Österreicher *diener*eként nevezik meg,¹⁹⁶ a forrás viszont arról sajnos nem szolgál információval, hogy Traunert pontosan melyik Österreicher alkalmazta.

Az általunk vizsgált további augsburgi személyeknek a térségben végzett tevékenységéről még csak közvetett információkkal sem bírunk. Georg Heibrich (Herbrich) kiugróan nagy számú (6) tiltással szerepel. Egy alkalommal a *Haus Heibrich* kifejezés olvasható, amiből arra következtethetnénk, hogy egy a korábbiakban bemutatott kereskedőházakhoz hasonló jelentős augsburgi cég áll a tiltások háttérében. Ennek ellentmondani látszik, hogy sem az augsburgi forrásokban, sem a témával foglalkozó szakirodalomban nem találkozunk ilyen névvel. Jelentős kereskedelmi tevékenységet bonyolított az augsburgi Herbrot és még inkább a Herwart család. Biztos támpont hiányában azonban a megfeleltetés bármelyik családdal komoly veszélyeket rejtene magában. A fent említett bejegyzések mellett további három ügy fut még *Heibrich* név alatt, ezekben azonban nem említenek keresztnevet. A *Heibrich* névhez köthető követelések összértéke meghaladja a 4300 forintot, adószai között pedig jelentős pozsonyi és bécsi kereskedőket találunk. Viszonylag nagyszámú követelés kapcsolódik egy bizonyos Rottisch nevű augsburgihoz (négy tiltás), akiről szintén nem rendelkezünk érdemi információval. Hasonló a helyzet Kruntach Tach esetében is. Johan Rösler és Gutman Hertfues személyét a vagyonosodás kérdéskörénél már tárgyaltuk. Végül Jacob Mairt kell még megemlítenünk. Az ő esetében nem az információ-hiány, hanem az információ-gazdagság jelent problémát. A bécsi és augsburgi forrásokban ugyanis számos ilyen nevű személy bukkan fel, az azonosításhoz viszont nem rendelkezünk semmilyen érdemi támponttal.

---

195 ÖStA HKA HP W. Nr. 195. Exp. 1546. fol. 26r. A cégnek későbbi időszakból fennmaradt egy 1590-től vezetett üzleti könyve. Ebben számos kisebb (100 forint alatti) összegű kintlévőség olvasható. Leginkább a textilipari partnerek tartoztak ilyen összegekkel a kereskedőháznak. *Warnemünde*, 1956. 141. p.

196 AMB a i 1 VB fol. 22r.

IV. Összegzés

A dunai útvonal kereskedelmében részt vevő augsburgiakról összességében megállapítható, hogy társadalmi státusz és vagyonosság tekintetében döntően a felső-közép és még inkább a felső rétegből kerültek ki. A patrícius Welserek kivételével a legtöbb azonosítható polgár a kereskedőcéh tagja volt, s többen közülük politikai szerepet is vállaltak. Vagyoni helyzet tekintetében kiemelkedik a Welsér és a Paller család, akik a vagyoni elit legfelső köréhez tartoztak. A korabeli adóösszegek elemzése alapján az esetek többségében fokozott ütemű vagyonosodás és ezen keresztül — általában pozitív előjelű — társadalmi mobilitás mutatható ki. A pozsonyi forrásban látszólag egymástól függetlenül jelennek meg az augsburgiak (csak Wolfgang Paller és Konrad Herbst nevét említik következetesen együtt). Az augsburgi és a bécsi forrásokból viszont egyértelműen kiderül, hogy a vizsgált kereskedők nem csak hogy összehangolták keleti irányú üzleti tevékenységüket, hanem egy üzleti kört, vagy konkrétan egy kereskedő-társaságot is alkottak. Közülük a legismertebb a Paller–Weis konszern, amelynek magyarországi tevékenysége főként csak a beszercebányai rézüzlet kapcsán ismert. Nagy jelentőségű tehát, hogy sikerült kimutatni további magyarországi jelenlétüket is. Az üzleti kapcsolatok mellett fontosak a rokoni összefonódások is, hiszen számos példát látunk — többek között — a Paller–Weis–Herbst üzleti csoport ilyen jellegű kapcsolataira. A jövőben a pozsonyi Tiltáskönyvben 168 követeléssel a legnagyobb arányban megjelenő Pozsonyon kívüli csoport, a bécsiek kutatására kell helyeznünk a hangsúlyt.

